

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยในครั้งนี้ โดยได้แบ่งข้อมูลออกเป็น

ตอนที่ 1 การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

1. การศึกษาที่เป็นระบบของคณะสงฆ์เองโดยเฉพาะ เป็นอิสระต่างหากจากระบบของรัฐ โดยทางคณะสงฆ์เป็นผู้จัดดำเนินการเอง
  - 1.1 การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี
  - 1.2 การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม
2. การศึกษาที่อยู่ในระบบของรัฐหรือจัดให้สอดคล้องกับระบบของรัฐ
  - 2.1 การศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง
    - มหามกุฏราชวิทยาลัย
    - มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์
  - 2.2 การศึกษาที่รัฐกำหนดขึ้นตามความประสงค์ของคณะสงฆ์
    - การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา
  - 2.3 การศึกษาในระบบของรัฐซึ่งหน่วยงานของรัฐหรือกลุ่มบุคคลจัดให้พระภิกษุสามเณร โดยขออนุญาตจากรัฐ
    - การศึกษาผู้ใหญ่สำหรับพระภิกษุสามเณร
3. การศึกษาที่จัดขึ้นเป็นอิสระต่างหากจากระบบของรัฐและของคณะสงฆ์
  - 3.1 จิตตภาวันวิทยาลัย
  - 3.2 โรงเรียนพระอภิธรรม
  - 3.3 สำนักสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน
4. การศึกษาที่จัดตั้งขึ้นตามมติของมหาเถรสมาคม
  - 4.1 โรงเรียนพระสังฆาธิการ
  - 4.2 โรงเรียนอบรมครูพระปริยัติธรรม

ตอนที่ 2 คุณค่าของการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

ตอนที่ 3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตอนที่ 1 การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

การจัดการศึกษาของสงฆ์ไทยในปัจจุบันได้มีการพัฒนาและปรับปรุงให้เหมาะสมกับยุคสมัย การศึกษาส่วนหนึ่งจัดขึ้นสำหรับพระภิกษุสามเณรโดยตรง อีกส่วนหนึ่งเป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับทางโลก ปัจจุบันการศึกษาของสงฆ์อยู่ในความดูแลของสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ ซึ่งมหาเถรสมาคมได้จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2512 เพื่อเป็นศูนย์กลางสำหรับส่งเสริมควบคุมนโยบายการศึกษาของคณะสงฆ์ในสังฆมณฑล โดยจะดูแลประสานงานที่เกี่ยวข้องกับระบบการศึกษาและการวัดผลการสอบทุกแผนก ทุกสาขาของคณะสงฆ์ (กมล รอดคล้าย, 2533) สภาการศึกษาของคณะสงฆ์ประกอบด้วย (กรมการศาสนา, 2534)

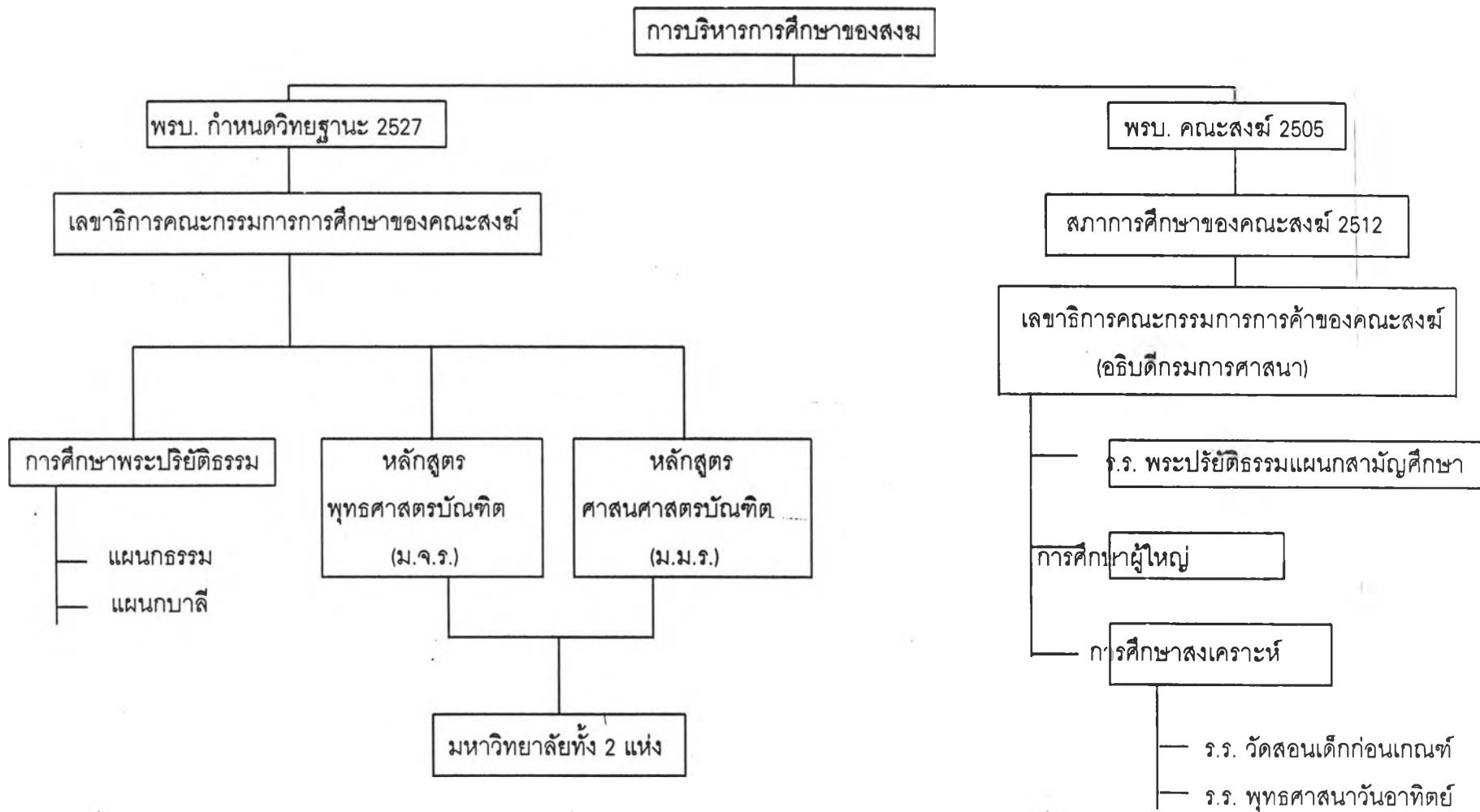
1. สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ประธาน
2. แม่กองบาลีสนามหลวง รองประธานรูปที่ 1
3. แม่กองธรรมสนามหลวง รองประธานรูปที่ 2
4. นายกสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย กรรมการ
5. สภานายกมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย กรรมการ
6. ประธานกรรมการสภากาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย กรรมการ
7. อธิการบดีมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย กรรมการ
8. เลขาธิการสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ และ
ผู้ทรงคุณวุฒิอีกไม่เกิน 11 ท่าน ซึ่งสมเด็จพระสังฆราช
ทรงแต่งตั้งตามมติมหาเถรสมาคม กรรมการ

สภาการศึกษาของคณะสงฆ์มีหน้าที่ควบคุมการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ส่งเสริม ควบคุมนโยบายการศึกษาสำหรับภิกษุสามเณร และที่ภิกษุสามเณรจัดขึ้นสำหรับฆราวาสพิจารณาและวางโครงการหรือแผนงานการศึกษาของคณะสงฆ์ทุกระดับ และทุกสาขาวิชาตามนโยบายของคณะสงฆ์ พิจารณาการให้ความเห็นชอบการจัดทำหลักสูตรและแบบเรียนตามโครงการการศึกษาทุกระดับพิจารณาเกี่ยวกับปัญหาการศึกษาหรือเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการศึกษาตามที่มีมหาเถรสมาคมมอบหมาย

การศึกษาของสงฆ์ในปัจจุบันเป็นไปตามข้อบัญญัติ 2 ฉบับคือ พระราชบัญญัติ

คณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 (ฉบับปรับปรุง 2535) และพระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะ พ.ศ. 2527 โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 (ปรับปรุง 2535) มีสภาการศึกษาของคณะสงฆ์ (พ.ศ. 2512) เป็นผู้บริหารการศึกษา (กรมการศาสนา, 2534)

พระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะพ.ศ.2527 มีคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์เป็นผู้รับผิดชอบการศึกษาหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรม หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต และหลักสูตรศาสนศาสตรบัณฑิต (กรมการศาสนา, 2534)

การศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบันแบ่งเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ ดังนี้ (พระราชวรมนี (ประยูรค์ ปยุตโต), 2529)

1. การศึกษาที่เป็นระบบของคณะสงฆ์เอง โดยเฉพาะ เป็นอิสระต่างหากจากระบบของรัฐ โดยทางคณะสงฆ์เป็นผู้จัดดำเนินการเอง
2. การศึกษาที่อยู่ในระบบของรัฐ หรือจัดให้สอดคล้องกับระบบของรัฐ
3. การศึกษาที่จัดขึ้นเป็นอิสระต่างหากจากระบบของรัฐและของคณะสงฆ์
4. การศึกษาที่จัดตั้งขึ้นตามมติของมหาเถรสมาคม

1. การศึกษาที่เป็นระบบของคณะสงฆ์เองโดยเฉพาะ เป็นอิสระต่างหากจากระบบของรัฐ โดยทางการคณะสงฆ์เป็นผู้จัดดำเนินการเอง ได้แก่

1.1 การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

(นำเสนอรายละเอียดในบทที่ 4)

1.2 การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

ในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตน โกสินทร์ พระองค์ได้ทรงมอบให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงปรับปรุงการศึกษาของสงฆ์ขึ้น โดยให้มีการสอบสามเณรธรรมชั้นอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งแยกออกจากการศึกษาแผนกบาลี เรียกรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม โดยมีแม่กองธรรม รองแม่กองธรรม เลขานุการ และผู้ช่วยเลขานุการ เป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษาด้านการวัดผลหรือการจัดสอบ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536) ทรงแบ่งการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม เป็น 2 สาขา คือ (พระมหาประยูรค์ ปยุตโต, 2512)

1) แผนกนักธรรมหรือใช้อักษรย่อว่า น.ธ. เป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาสำหรับพระภิกษุสามเณร แบ่งเป็น 3 ระดับ หรือชั้น คือ

ชั้นที่ 1 นักธรรมชั้นตรี หรือ น.ธ. ชั้นตรี

ชั้นที่ 2 นักธรรมชั้นโท หรือ น.ธ. ชั้นโท

ชั้นที่ 3 นักธรรมชั้นเอก หรือ น.ธ. ชั้นเอก

2) แผนกธรรมศึกษา หรือใช้อักษรย่อว่า ธ.ศ. เป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาสำหรับคฤหัสถ์ชายหญิง แบ่งเป็น 3 ชั้น คือ ธรรมศึกษาชั้นตรี (ธ.ศ. ตรี) ธรรมศึกษาชั้นโท (ธ.ศ. โท) และธรรมศึกษาชั้นเอก (ธ.ศ. เอก)

นอกจากนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงกำหนดให้นักธรรมชั้นตรีเป็นบุพภาค (วิชาบังคับ) ของการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประโยค 3 คือ ผู้ที่มีสิทธิสอบบาลีประโยค ป.ธ.3 จะต้องสอบ น.ธ. ชั้นตรีให้ได้ก่อน นักธรรมชั้นโทเป็นบุพภาค (วิชาบังคับ) ของการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประโยค 4, 5, 6 คือผู้มีสิทธิสอบบาลีประโยค ป.ธ.4 จะต้องสอบ น.ธ. ชั้นโทให้ได้ก่อน และนักธรรมชั้นเอกเป็นบุพภาค (วิชาบังคับ) ของการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีประโยค 7, 8, 9 คือผู้มีสิทธิสอบบาลีประโยค ป.ธ.7 จะต้องสอบ น.ธ. ชั้นเอกให้ได้ก่อน (มูลนิธิธนาคาร กรุงเทพฯ, 2534) สำหรับในด้านการวัดผลและการประเมินผลการเรียนการสอนนั้น ได้มีการปรับปรุงให้ใช้ข้อสอบขึ้นแทนการสอบปากเปล่า สำหรับด้านหลักสูตรทรงได้จัดระเบียบเรียงตำราแบบเรียน การเรียนการสอน การวัดและการประเมินผลในระบบโรงเรียนขึ้นอย่างจริงจังจนเป็นแบบอย่างมาจนถึงทุกวันนี้ (กรมการศาสนา, 2530) ในด้านหนังสือที่ใช้เป็นแบบเรียนส่วนใหญ่เป็นพระนิพนธ์ และการรวบรวมเรียบเรียงในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งพระองค์ทรงนิพนธ์ขึ้นเพื่อใช้เป็นแบบเรียนเมื่อครั้งพระองค์ทรงปฏิรูปการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในช่วงปี พ.ศ. 2453-2464 จึงกล่าวได้ว่าแบบเรียนที่ใช้เรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมนี้ ยังคงยึดตามแบบอย่างที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงวางไว้ โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง

ตามแนวพระดำริขยายการศึกษาของคณะสงฆ์ในเวลานั้น ทรงแบ่งภูมิพระสงฆ์ ในพระวินัย ดังนี้ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ม.ป.ป.)

ก. นวกภูมิ หมายถึง พระภิกษุสามเณรบวชใหม่ที่มีอายุพรรษาไม่ถึง 5 พรรษา (ภูมินักธรรมชั้นตรี)

ข. มัชฌิมภูมิ หมายถึง พระภิกษุสามเณรที่มีอายุพรรษาดั้งแต่ 5 พรรษาขึ้นไป แต่ยังไม่ถึง 10 พรรษา (ภูมินักธรรมชั้นโท)

ค. เถรภูมิ หมายถึง พระภิกษุสามเณรที่มีอายุพรรษาดั้งแต่ 10 พรรษาขึ้นไป (ภูมินักธรรมชั้นเอก)

ในปัจจุบันทางการคณะสงฆ์ได้กำหนดเวลาเรียน เปิดปิดภาคเรียน การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมออกเป็น 3 ภาค คือ ภาควิสาขะ ภาคพรรษา และภาคปวารณา (สวนา พรพัฒน์กุล, 2524)

ภาควิสาขะ เริ่มตั้งแต่ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 7 จนถึงขึ้น 7 ค่ำ เดือน 8

ภาคพรรษา เริ่มตั้งแต่แรม 9 ค่ำ เดือน 8 จนถึงขึ้น 13 ค่ำ เดือน 11

ภาคปวารณา เริ่มตั้งแต่ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 12 จนถึงแรม 13 ค่ำ เดือนอ้าย

อนึ่ง สำหรับการเปิดปิดปกติทั่วไปจะปฏิบัติเหมือนสำนักเรียนแผนก

บาลี คือ จะปิดเรียนวัน โคน วันพระ และวันสำคัญทางพุทธศาสนา แต่ทั้งนี้ ในปีหนึ่งสถานศึกษาธรรม จะต้องใช้เวลาเรียนไม่น้อยกว่า 150 ชั่วโมง (กรมการศาสนา, 2530)

แบบเรียนนักระรมที่ใช้เป็นแบบเรียนหนังสือภาษาไทยที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงนิพนธ์ และที่พระเถระผู้ทรงคุณวุฒิพระไตรปิฎกแต่งไว้ในแต่ละชั้นจะมี 4 วิชา ดังนี้ (กรมการศาสนา, 2530)

นักระรมชั้นตรี

1) วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม หลักสูตรใช้หนังสือพุทธศาสนสุภายิต เล่ม 1 รวบรวมและเรียบเรียงโดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

2) วิชาธรรม หลักสูตรใช้หนังสือนวโกวาทแผนกธรรมวิภาค และคิหิปฏิบัติ

3) วิชาตำนาน หลักสูตรใช้หนังสือพุทธประวัติ เล่ม 1-2-3 ปฐม-สมโพธิ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว) และศาสนพิธี เล่ม 1 ขององค์การศึกษา

4) วิชาวินัย หลักสูตรใช้หนังสือนวโกวาทแผนกวินัยบัญญัติและวินัยมุข เล่ม 1

นักระรมชั้นโท

1) วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม หลักสูตรใช้หนังสือพุทธศาสนสุภายิต เล่ม 2 ให้นักเรียงแต่งเป็นทำนองเทศนาโวหาร ขกภายิตอื่นมาอ้าง 2 แห่ง ไม่ซ้ำกัน เรียงความให้เชื่อมสืบเนื่องต่อกันให้สนิท

2) วิชาธรรม แก้ปัญหาธรรมวิภาคพิสดารออกไป หลักสูตรใช้หนังสือธรรมวิภาคปริเฉทที่ 2

3) วิชาตำนาน แก้ปัญหาอนุพุทธประวัติ หลักสูตรใช้หนังสืออนุพุทธประวัติและพุทธธานุพุทธประวัติ อันกล่าวเฉพาะประวัติแห่งพระสาวก สังคีตติกา ปฐมสมโพธิ พระนิพนธ์สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว) และศาสนพิธี เล่ม 2 ขององค์

การศึกษา

4) วินัย แก้ปัญหาวินัยพิศดารออกไป หลักสูตรใช้หนังสือวินัยมุข เล่ม 1-2 ผู้จะเข้าสอบนักธรรมชั้นโทต้องได้ประโยคนักธรรมชั้นตรีในสนามหลวง

นักธรรมชั้นเอก

1) วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม หลักสูตรใช้หนังสือพุทธศาสนสุภายิต เล่ม 3 ให้นักเรียนแต่งเป็นทำนองเทศนาโวหาร ยกสุภายิตอื่นมาอ้าง 3 แห่ง อย่าให้ซ้ำกัน เรียงเชื่อมความให้สืบเนื่องกันสนิท

2) วิชาธรรม แก้ปัญหาธรรมโดยปรมัตตเทศนา หลักสูตรใช้หนังสือธรรมวิจารณ์ ส่วนปรมัตตปฏิบัติและสังสารวัฏฏ์ ใช้หนังสือสมถกรรมฐาน วิปัสสนากรรมฐาน มหาสติปัฏฐาน และคิริมานนทสูตร

3) วิชาตำนาน แก้ปัญหาพุทธานุพุทธประวัติกับข้อความในท้องเรื่องนั้น หลักสูตรใช้หนังสือพุทธประวัติ เล่ม 1-2-3 ปฐมสมโพธิ พระนิพนธ์สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสสเทว) พุทธานุพุทธประวัติ อนุพุทธประวัติ สังคีตติกา และปฐมโพธิกถา พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

4) วิชาวินัย แก้ปัญหาวินัย มีสังฆกรรม เป็นต้น หลักสูตรใช้หนังสือวินัยมุข เล่ม 3 และต้องเรียนพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เพิ่มเติมด้วย

สำหรับหลักสูตรธรรมศึกษาสำหรับคฤหัสถ์ชายหญิง มีแบบเรียนแต่ละชั้น ดังนี้

ธรรมศึกษาชั้นตรี

วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม ธรรม และตำนาน ใช้หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี ส่วนวิชาวินัย หลักสูตรใช้หนังสือเบญจศีลเบญจธรรมอุโบสถศีลของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ญาณวรเดช)

ธรรมศึกษาชั้นโท

ใช้หลักสูตรเดียวกับนักธรรมชั้นโท เว้นวิชาวินัย ผู้จะเข้าสอบประโยคธรรมศึกษาชั้นโท ต้องได้ประโยคธรรมศึกษาชั้นตรีในสนามหลวงแล้ว

ธรรมศึกษาชั้นเอก

ใช้หลักสูตรนักธรรมชั้นเอก เว้นวิชาวินัย ผู้สอบประโยคนักธรรมชั้นเอกต้องได้ประโยคนักธรรมชั้นโทในสนามหลวงแล้ว

กระบวนการการวัดผลการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม มีดังนี้

1) การกำหนดวันสอบ แต่เดิมจัดสอบในวันแรม 2, 3, 4 และ 5 ค่ำ เดือน 1 (เดือนอ้าย) รวม 4 วัน ๆ ละ 1 วิชา ทั้งนักธรรมตรี โท เอก และธรรมศึกษาตรี โท เอก ในสนามสอบจังหวัดต่าง ๆ ที่วราชนาถจักร ต่อมาในปี พ.ศ. 2522 มหาเถรสมาคมมีมติให้สอบ 2 วัน ๆ ละ 2 วิชา คือ เข้า 1 วิชา และบ่ายอีก 1 วิชา ในวันแรม 2 และ 3 ค่ำ เดือนอ้าย ในปี 2523 เลื่อนมาสอบในวันแรม 2 ค่ำ และ 3 ค่ำ เดือน 12 เพื่อให้ผู้บวชพรรษาเดียว ได้มีโอกาสสอบด้วย และแม่กองธรรมสนามหลวงยังได้ส่งกรรมการไปจัดการสอบธรรมสนามหลวงให้แก่พระภิกษุสามเณรในประเทศมาเลเซียที่รัฐกลันตัน และรัฐเคดาห์ในจังหวัดไทรบุรี ในราวเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี ตั้งแต่ปี 2492 เป็นต้นมา (ชำเลียง วุฒิจันทร์, 2526) ต่อมาในปี 2527 มหาเถรสมาคมได้ประชุมกันและมีมติให้มีการแสดง 4 วันดั้งเดิมอีกจนถึงปัจจุบัน (กรมการศาสนา, 2530)

2) การตรวจข้อสอบ สำหรับนักธรรมชั้นเอก แม่กองธรรมสนามหลวงรับผิดชอบ ดำเนินการเอง ส่วนนักธรรมชั้นโทและนักธรรมชั้นตรี มอบให้เจ้าคณะภาคหรือเจ้าคณะจังหวัดดำเนินการตรวจในเขตของตน (กรมการศาสนา, 2530) วิธีดำเนินการในการตรวจข้อสอบกำหนดให้พระสงฆ์ กรรมการตรวจข้อสอบซึ่งสำนักเรียนต่างๆ จะเป็นผู้เสนอชื่อมาประชุมตรวจกัน ใช้โต๊ะ 1 ตัว สำหรับกรรมการชุดหนึ่ง เดิมใช้วิธีตรวจแบบคะแนน ใช้กรรมการโต๊ะละ 3 รูป แต่ปัจจุบันใช้กรรมการโต๊ะละ 2 รูป เฉพาะนักธรรมชั้นเอกกำหนดการตรวจข้อสอบตามปกติ คือ วันขึ้น 2 ค่ำ เดือน 12 (พระมหาประยูร ปยุตโต, 2512)

3) เกณฑ์การตัดสินคะแนน การให้คะแนนระบบเดิมใช้วิธีหักคะแนนส่วนที่ผิด และเดิมมีข้อสอบวิชาละ 21 ข้อ ต่อมา พ.ศ. 2485 ลดข้อสอบลงเหลือวิชาละ 14 ข้อ ต่อมา พ.ศ. 2472 ลดจำนวนข้อสอบลงเหลือวิชาละ 7 ข้อ เมื่อตรวจแต่ละวิชาให้คะแนนตามระบบเดิม คือ (พระมหาประยูร ปยุตโต, 2512)

ถ้าผิด 1-15 คะแนน ให้ 3 อักษรย่อว่า "ห"

ถ้าผิด 16-20 คะแนน ให้ 2

ถ้าผิด 21-25 คะแนน ให้ 1

ถ้าผิดเกิน 25 คะแนน ให้ 0

เมื่อรวมทั้ง 4 แล้วตัดสินได้ตก ดังนี้

ถ้าได้คะแนน 3 3 3 3 สอบได้ชั้นเอก

ถ้าได้คะแนน 3 3 3 2 สอบได้ชั้นโท

ถ้าได้คะแนน 3 2 2 2 สอบได้ชั้นตรี

ถ้าได้คะแนน 3 3 3 1 นอกชั้น

ถ้าได้คะแนน 3 3 2 1 นอกชั้น

นอกจากนี้ ถือว่าสอบตก

การตัดสินคะแนนระบบปัจจุบัน เริ่มในปี พ.ศ. 2500 ได้มีการเปลี่ยนหลักสูตร การ ให้คะแนนใหม่โดยถือเกณฑ์ ดังนี้ วิชาแต่ละวิชาคะแนนเต็ม 100 คะแนน คะแนนรวม 4 วิชา ต้องได้คะแนนตั้งแต่ 200 ขึ้นไป และไม่มีวิชาใดได้ 0 คะแนน จึงจะถือว่าสอบได้ (กรมการศาสนา, 2536)

2. การศึกษาที่อยู่ในระบบของรัฐ หรือจัดให้สอดคล้องกับระบบของรัฐ ได้แก่

2.1 การศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง คือ มหามกุฏราชวิทยาลัย และ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นสถาบันการศึกษาชั้นสูงที่ให้พระภิกษุสามเณร ได้ เรียนวิชาสามัญผสมผสานกับวิชาการทางธรรมและบาลี (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536)

มหามกุฏราชวิทยาลัยตั้งอยู่วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นมหาวิทยาลัยสำหรับ ศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุธรรมยุติกนิกาย ได้เปิดดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.ศ.111) ภายใต้การบริหารของคณะกรรมการสภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้ คือ (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ม.ป.ป.)

1. เพื่อให้เป็นการศึกษาพระปริยัติธรรม
2. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาวิชาทั้งของชาติและของต่างชาติ
3. เพื่อให้เป็นสถานที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในประเทศ

และต่างประเทศ

4. เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ความสามารถในการบำเพ็ญ ประโยชน์แก่ประชาชนได้ดียิ่งขึ้น

5. เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ และความสามารถในการ ค้นคว้าได้ตอบอภิปรายธรรมได้อย่างกว้างขวาง ทั้งแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ

6. เพื่อให้พระภิกษุสามเณรเป็นกำลังสำคัญในการจรรโลง
พระพุทธศาสนา และเป็นศาสนทายาทที่เหมาะสมแก่กาลสมัย

7. เพื่อความเจริญก้าวหน้าและคงอยู่ตลอดกาลของพระพุทธ
ศาสนา

จะเห็นได้ว่าวัตถุประสงค์ของมหามกุฏราชวิทยาลัยนี้ เน้นถึงประโยชน์
ทางการศึกษาของพระภิกษุสามเณรเป็นสำคัญ และได้เริ่มให้การศึกษาอย่างเป็นทางการเมื่อ
วันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2489 (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514)

ปัจจุบันมหามกุฏราชวิทยาลัยได้เปิดสอนหลักสูตรศาสนศาสตรบัณฑิต
ในระดับอุดมศึกษา โดยแบ่งออกเป็น 4 คณะ คือ

- 1) คณะศาสนาและปรัชญา
- 2) คณะศึกษาศาสตร์
- 3) คณะศิลปศาสตร์
- 4) คณะสังคมศาสตร์

พระภิกษุสามเณรที่จบการศึกษาหลักสูตรปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิต
จากสภามหามกุฏราชวิทยาลัย มีวิทยฐานะชั้นปริญญาตรีเรียกว่า "ศาสนศาสตรบัณฑิต" ใช้
อักษรย่อว่า "ศ.น.บ." (กรมการศาสนา, 2527) ระยะเวลาที่ใช้เรียนวิชาการ 4 ปี หรือ 8 ภาค
การศึกษาและฝึกภาคปฏิบัติอีก 1 ปี เมื่อจบหลักสูตรวิชาการแล้ว สำหรับระเบียบปฏิบัติ
สำหรับการฝึกภาคปฏิบัติ มีดังนี้ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2518)

1) ปฏิบัติกรรมฐาน ณ สถานที่และตามระยะเวลาซึ่งมหาวิทยาลัย
กำหนดให้ทราบเป็นคราว ๆ ไป

2) ปฏิบัติศาสนกิจเป็นระยะเวลา 1 ปี ด้วยการไปปฏิบัติศาสนกิจ
ในต่างจังหวัดตามคำสั่งของมหาวิทยาลัย หรือเป็นเจ้าหน้าที่ ครู อาจารย์ ในสถานศึกษาที่
มหาวิทยาลัยกำหนดหรือไปปฏิบัติศาสนกิจในวัดของตน โดยเจ้าอาวาสแจ้งความจำนงต่อ
มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยอนุมัติหรือปฏิบัติศาสนกิจอื่น ๆ ตามแต่มหาวิทยาลัยกำหนด

นักศึกษาที่ปฏิบัติศาสนกิจตามที่ระบุไว้นั้น จะต้องทำรายงานกิจกรรม
ที่ได้ไปปฏิบัติเสนอต่อมหาวิทยาลัย จึงจะถือว่าได้ปฏิบัติครบถ้วนตามระเบียบมหาวิทยาลัย
นอกจากนี้นักศึกษาทุกรูปจะต้องเรียนวิชาพระพุทธศาสนาและวิชาศาสนาเปรียบเทียบ จึงจะ
ได้รับปริญญา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526) ดังมีรายวิชา ดังนี้

วิชาพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย

1. ความรู้ในพระวินัยปิฎก
2. ความรู้ในพระสุตตันตปิฎก
3. ความรู้ในพระอภิธรรมปิฎก
4. ความรู้ในศาสนพิธี การบริหาร และกฎหมายคณะสงฆ์
5. ศีลศาสตร์พระพุทธศาสนาเป็นภาษาอังกฤษ
6. ความรู้ในการเผยแผ่ และ โต้ตอบปัญหาทางศาสนา
7. ความรู้ภาษาบาลี
8. ความรู้ภาษาอังกฤษทั้งที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และ
วิชาการทั่วไป
9. การปฏิบัติกรรมฐาน ทั้งสมถะและวิปัสสนา

วิชาศาสนาเปรียบเทียบ ประกอบด้วย

1. ผู้ก่อตั้งศาสนา
2. ศาสนาในอดีตและปัจจุบัน
3. ตำราหรือคัมภีร์ศาสนา
4. หลักคำสอนสำคัญของศาสนา
5. ปรัชญา ทั้งอภิปรัชญา (Metaphysics) และคุณวิทยา
(Axiology)
6. ประวัติความเป็นมาของศาสนานั้น ๆ
7. สถานภาพในปัจจุบันของศาสนาที่ยังอยู่
8. ข้อเปรียบเทียบในแง่ต่าง ๆ

จะเห็นได้ว่า หลักสูตรการศึกษาของสภามหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ เป็นหลักสูตรที่เน้นวิชาการด้านพระพุทธศาสนาในปริมาณที่มากกว่าวิชาการทางโลก ทั้งนี้เพื่อให้พระภิกษุ สามเณรที่จบการศึกษาไปแล้วมีความรู้ความเข้าใจในวิชาการด้านศาสนาอันเป็นกิจหลักของพระภิกษุสามเณรพึงปฏิบัติ ส่วนวิชาการทางโลกนั้นเป็นเพียงส่วนประกอบในการสื่อสารความคิดกับคนในสังคมซึ่งจะเป็นส่วนเสริมหน้าที่ศาสนทายาทที่ดีในการจรจรโลงศาสนาในสภาพสังคมปัจจุบันเท่านั้น (จุไรรัตน์ แสนใจรักษ์, 2531)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นมหาวิทยาลัย
สงฆ์แห่งที่ 2 ที่ได้รับการก่อตั้ง อยู่ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ (ชาย โปธิสิตา, 2522)
เป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์มหานิกาย ได้เริ่มดำเนินการสอนมาตั้งแต่
พ.ศ.2490 โดยเปิดการเรียนการสอน 2 ระดับ คือ ระดับต่ำกว่าปริญญาตรี และระดับปริญญา
ตรี

ระดับต่ำกว่าปริญญาตรี แบ่งเป็น 3 แผนก คือ (กรมการศาสนา,
2527)

1) แผนกอบรมครูศาสนศึกษา มีหลักสูตร 2 ปี ให้ประกาศนียบัตร
"อบรมครูศาสนศึกษาชั้นสูง"

2) แผนกบาลีเตรียมอุดมศึกษา มีหลักสูตร 2 ปี ให้ประกาศนียบัตร
"บาลีเตรียมอุดมศึกษา"

3) แผนกบาลีอบรมศึกษา มีหลักสูตร 2 ปี ให้ประกาศนียบัตร
"บาลีมัธยมศึกษา"

ในระดับปริญญาตรีนั้น เปิดสอนหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต มีจุดมุ่ง
หมาย ดังนี้

1) เพื่อเสริมสร้างพระภิกษุสามเณรให้มีความรู้ความเข้าใจใน
หลักธรรมทางพุทธศาสนา หลักศาสนา และวิชาการอย่างอื่นที่ไม่ขัดกับสมณภาวะ อันจะ
ช่วยให้สามารถดำรงไว้ซึ่งพระศาสนา และนำพุทธธรรมไปเผยแผ่ให้เกิดสันติสุขแก่
ประชาชนโดยทั่วไป

2) เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้มีโอกาสศึกษาพระปริยัติธรรม
และวิชาการศึกษาชั้นสูง โดยมุ่งเน้นให้เป็นผู้เชี่ยวชาญรอบรู้ด้านวิชาการ

3) เพื่อผลิตบุคลากรทางพระพุทธศาสนาให้มีความรู้ความ
สามารถอันจะสามารถสนองงานของคณะสงฆ์ได้ทั้งในด้านการบริหาร การปกครอง การ
เผยแผ่ การศึกษาและสาธารณูปการ เพื่อความรุ่งเรืองและความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

4) เพื่อส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรให้เป็นผู้นำสังคม โดย
เฉพาะในสังคมชนบทและถิ่นทุรกันดาร มีวัตถุประสงค์สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจ
และสังคมแห่งชาติ

5) เพื่อส่งเสริมให้ผู้สำเร็จการศึกษามีความรู้ความสามารถใน

การวิจัย วิจัย และวิเคราะห์พุทธธรรม และเรื่องที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ได้อย่างดี มีความสามารถในการให้บริการทางด้านวิชาการแก่สังคม แต่งตำรา จัดอบรม บำเพ็ญศาสนกิจ เป็นกิตติคุณมิตร เป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนในกิจการทางศาสนา สังคม วัฒนธรรม อันจะนำไปเพื่อประโยชน์สุขของพหุชนทั้งในและต่างประเทศ

6) เพื่อสนับสนุน ส่งเสริมสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

ค่านิยม และวัฒนธรรมไทย

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ได้เปิดการศึกษาหลักสูตรปริญญาตรีพุทธศาสตรบัณฑิต 4 คณะ คือ คณะพุทธศาสตร์ คณะครุศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และคณะสังคมศาสตร์

คณะพุทธศาสตร์ มี 4 ภาควิชา คือ

1. ภาควิชาบาลี สันสกฤต
2. ภาควิชาพุทธศาสนา
3. ภาควิชาปรัชญา
4. ภาควิชาศาสนา

คณะครุศาสตร์ มี 3 ภาควิชา คือ

1. ภาควิชาบริหารการศึกษา
2. ภาควิชาหลักสูตรและวิธีการสอน
3. ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน

คณะมนุษยศาสตร์ มี 4 ภาควิชา คือ

1. ภาควิชาภาษาตะวันออก
2. ภาควิชาภาษาตะวันตก
3. ภาควิชาประวัติศาสตร์
4. ภาควิชาจิตวิทยา

คณะสังคมศาสตร์ มี 4 ภาควิชา คือ

1. ภาควิชาสังคมวิทยา
2. ภาควิชารัฐศาสตร์
3. ภาควิชาเศรษฐศาสตร์
4. ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์

โครงสร้างของหลักสูตร

หลักสูตรการศึกษาปริญญาตรีพุทธศาสตรบัณฑิตในสาขาวิชาต่างๆ ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แบ่งออกเป็น 6 หมวด คือ

1. วิชาแกนพุทธศาสตร์ เป็นหลักสูตรบังคับสำหรับนิสิตทุกรูป มีจำนวนหน่วยกิตไม่ต่ำกว่า 35 หน่วยกิต มุ่งหมายให้พระนิสิตมีความรู้ในด้านพระพุทธศาสนาตามเจตนารมณ์ของมหาวิทยาลัย

2. วิชาพื้นฐานทั่วไป เป็นหลักสูตรบังคับสำหรับพระนิสิตทุกรูป มีจำนวนหน่วยกิตไม่ต่ำกว่า 41 หน่วยกิต (สำหรับคณะครุศาสตร์ 31 หน่วยกิต) มุ่งหมายให้พระนิสิตมีความรู้ในทุกสาขาวิชาที่เป็นพื้นฐานสำหรับการเรียนในระดับมหาวิทยาลัย

3. วิชาชีพครู (คณะครุศาสตร์) มีจำนวนหน่วยกิตรวมไม่ต่ำกว่า 30 หน่วยกิต มุ่งหมายให้พระนิสิตมีความรู้ความสามารถในการอบรมสั่งสอน

4. วิชาเฉพาะสาขาหรือวิชาเอก เป็นหลักสูตรสำหรับนิสิตเลือกศึกษาตามความถนัดของตน มีจำนวนหน่วยกิตไม่ต่ำกว่า 50 หน่วยกิต (คณะครุศาสตร์ ไม่ต่ำกว่า 50 หน่วยกิต)

5. วิชาโท เป็นหลักสูตรด้านพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะ มุ่งให้พระนิสิตมีความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในระดับสูง สมกับเป็นผู้ศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ หลักสูตรมีทั้งวิชาบังคับและวิชาเลือก มีจำนวนหน่วยกิตรวมไม่ต่ำกว่า 18 หน่วยกิต

6. วิชาเลือกเสรี ตามความสนใจอีกไม่ต่ำกว่า 6 หน่วยกิต พระนิสิตที่จะสำเร็จการศึกษาเป็นพุทธศาสตรบัณฑิต จะต้องผ่านแกนวิชาพุทธศาสตร์ และวิชาพื้นฐานทั่วไปรวม 76 หน่วยกิต ซึ่งถือเป็นวิชาบังคับ แล้วเลือกเรียนวิชาอื่น ๆ ตามหมวดที่กำหนดอีก 74 หน่วยกิต รวมเป็น 150 หน่วยกิต

ส่วนคณะครุศาสตร์มีบังคับวิชาแกนพุทธศาสตร์ 35 หน่วยกิต วิชาพื้นฐานทั่วไป 31 หน่วยกิต และวิชาชีพครู 30 หน่วยกิต แล้วเลือกเรียนวิชาอื่น ๆ ตามหมวดที่กำหนดอีก 54 หน่วยกิต รวมเป็น 150 หน่วยกิตเช่นกัน

การศึกษาภาคปฏิบัติ

พระนิสิตทุกรูปทุกคณะที่จบหลักสูตรภาควิชาแล้วต้องปฏิบัติตามธรรมเนียมและปฏิบัติศาสนกิจซึ่งเป็นหลักสูตรภาคปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ทั้ง 3 ขั้นตอน ตามหลักการทางพุทธศาสนา คือ ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ และเพื่อให้พระนิสิตได้สร้างเสริม

ประสบการณ์ อีกทั้งได้แทนคุณพระศาสนาและบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม การศึกษาภาคปฏิบัตินี้ไม่นับหน่วยกิตและมีระเบียบ ดังนี้

1. ปฏิบัติกรรมฐาน ณ สถานที่และตามระยะเวลาซึ่งมหาวิทยาลัยกำหนดให้เป็นครั้งคราว

2. ปฏิบัติศาสนกิจเป็นเวลา 1 ปี ดังนี้

2.1 ไปปฏิบัติศาสนกิจในต่างจังหวัดตามคำสั่งของมหาวิทยาลัย

หรือ

2.2 เป็นเจ้าหน้าที่หรือครู อาจารย์ ในสถานศึกษาที่มหาวิทยาลัย

กำหนดให้ หรือ

2.3 ไปปฏิบัติศาสนกิจอื่น ๆ ตามแต่มหาวิทยาลัยจะกำหนด หรือ

2.4 ปฏิบัติศาสนกิจในวัดของตน โดยเจ้าอาวาสแสดงความจำนง

ต่อมหาวิทยาลัย และทางมหาวิทยาลัยอนุมัติ

และนักศึกษาจะต้องทำรายงานกิจการที่ได้ปฏิบัติเสนอมหาวิทยาลัยด้วย จึงจะถือว่าได้ปฏิบัติครบตามกฎข้อบังคับและระเบียบของมหาวิทยาลัย และมีสิทธิรับปริญญา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2526)

2.2 การศึกษาที่รัฐกำหนดขึ้นตามความประสงค์ของคณะสงฆ์ ได้แก่

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาที่จัดให้มีขึ้นตามความประสงค์ของคณะสงฆ์ โดยให้เรียนทั้งวิชาธรรมและวิชาสามัญศึกษา (ทางโลก) ควบคู่กันไป(มานพ พลไพรินทร์, 2526) จัดตั้งขึ้นเมื่อพ.ศ. 2514 เพื่อให้เป็นสถานศึกษาของพระภิกษุ สามเณร ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ผู้ปกครองมีฐานะยากจน และอยู่ในพื้นที่ทุรกันดารให้มีความรู้ทางด้านพระปริยัติธรรมและสายสามัญควบคู่กันไป ซึ่งการศึกษาดังกล่าวเป็นประโยชน์ ต่อฝ่ายศาสนจักรและฝ่ายบ้านเมือง กล่าวคือ ทางฝ่ายศาสนจักรก็จะได้ศาสนทายาทที่ดีมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เป็นผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ดำรงอยู่ในสมณธรรม สมควรแก่ภาวะ สามารถธำรงและสืบต่อพระพุทธศาสนาให้เจริญสถาพรต่อไป และถ้าหากพระภิกษุสามเณรเหล่านี้ลาสิกขาไปแล้ว ก็สามารถเข้าศึกษาต่อในสถานศึกษาของรัฐได้ หรือเข้ารับราชการสร้างประโยชน์ให้ก้าวหน้าแก่ตนเองและบ้านเมืองสืบต่อไปด้วยเช่นกัน (มานพ พลไพรินทร์, 2526)

สำหรับหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาที่ใช้ในปัจจุบันมี 2 หลักสูตรด้วยกัน คือ หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2535 และหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2535 ซึ่งทั้งสองหลักสูตรมีจุดมุ่งหมายของการศึกษาในการปลูกฝังให้พระภิกษุ สามเณรมีความรู้และทักษะในวิชาพระปริยัติธรรม และวิชาสามัญ พระภิกษุ สามเณรที่เรียนในแต่ละหลักสูตรจะต้องลงวิชาเรียนและงานขนหน่วยการเรียนเพื่อให้จบหลักสูตรให้เป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนดโดยมีการประเมินผลการเรียนตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการประเมินผลการเรียนตามหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2535 (กรมการศาสนา, 2535) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา มีลักษณะเช่นเดียวกับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาของทางโลกทุกประการ จะมีแตกต่างกันก็เฉพาะวิชาเฉพาะเท่านั้นและการศึกษาแผนกนี้เป็นการศึกษาที่รองรับการขยายการศึกษาภาคบังคับตามนโยบายของรัฐบาลในโอกาสต่อไปด้วย ซึ่งเป็นการเปิดโอกาส ให้พระภิกษุสามเณรได้เล่าเรียนศึกษาทั้งคดีโลกและคดียุทธธรรมควบคู่กันไป (ประมวล ชัยยืน, 2535)

2.3 การศึกษาในระบบของรัฐ ซึ่งหน่วยงานของรัฐ หรือกลุ่มบุคคลจัดให้

พระภิกษุสามเณร โดยขออนุญาตจากรัฐ ได้แก่ การศึกษาผู้ใหญ่สำหรับพระภิกษุสามเณร ซึ่งเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ.2515 เป็นการศึกษาที่กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ได้ขออนุญาตให้วัดต่างๆเปิดสอนโดยรับพระภิกษุสามเณรเข้าเรียนได้ การศึกษาสาขานี้ไม่มีวิชาพระปริยัติธรรมรวมอยู่ด้วย แต่มีข้อแม้ว่าระดับประถมศึกษาพระภิกษุสามเณรที่จะเข้ารับการศึกษานั้น จะต้องเป็นนักเรียนชั้นตรี ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจะต้องให้ได้นักเรียนชั้นโท ผู้ที่สำเร็จการศึกษา ตามหลักสูตรจะได้ศักดิ์และสิทธิ์เทียบเท่าโรงเรียนสามัญทุกประการ (กรมการศาสนา, 2527)

3. การศึกษาที่จัดขึ้นเป็นอิสระต่างหากจากระบบของรัฐและของคณะสงฆ์

ได้รับการสนับสนุนจากประชาชน แต่ไม่ได้ขอรับรองจากคณะสงฆ์ (กมล รอดคล้าย, 2533) ได้แก่ จิตตภาวันวิทยาลัย โรงเรียนพระอภิธรรมและสำนักสมถวิปัสสนา

กัมมัฏฐาน คณะสงฆ์และรัฐไม่ได้เข้าไปมีบทบาทควบคุมแต่อย่างใด สถานศึกษาเหล่านี้ส่วนใหญ่มีคุณประโยชน์แก่กิจการพระศาสนาเป็นอันมาก แต่ไม่ได้ถูกจัดเข้าในระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ (พระราชวรมุนี, 2529)

3.1 จิตตภาวันวิทยาลัย ตั้งอยู่ที่ตำบลนาเกลือ อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี เริ่มก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2510 ดำเนินงานโดยมูลนิธิหรือภริชรรรมมหาธาตุ ทุนในการก่อสร้างและการดำเนินงานการเรียนการสอนทั้งหมดได้มาจากการบริจาคของประชาชน ไม่ได้ของบประมาณจากรัฐ โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาเพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ทั้งทางธรรมและทางโลก เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่สังคมตาม พุทธประสงค์ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญและสั่งสอนสาวกให้ปฏิบัติตามหลักสามประการ คือ (จิตตภาวันวิทยาลัย, 2519)

- 1) จงบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ชาวโลก
- 2) จงยังความสุขให้เกิดขึ้นแก่ชาวโลก
- 3) จงอนุเคราะห์แก่ชาวโลก

จิตตภาวันวิทยาลัยได้จัดการศึกษาให้แก่พระภิกษุสามเณร โดยแบ่งเป็น 4 คณะ คือ (พูนสุข เข็ชชัย, 2532)

- 1) คณะพุทธศาสตร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้เพื่อให้เป็นพระที่มีความรู้ความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
- 2) คณะนวัตกรรมการศึกษามีวัตถุประสงค์เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ความสามารถกลับไปพัฒนาวัดและดูแลวัดของตนเองได้ นอกจากนี้จะเป็นการส่งเสริมความถนัดของแต่ละบุคคลแล้ว ยังเป็นการสนองความต้องการของวัดต่าง ๆ ซึ่งต้องการพระภิกษุสามเณรที่มีความชำนาญในด้านต่าง ๆ อีกด้วย คณะนวัตกรรมการศึกษายังแบ่งออกเป็น 7 แผนกวิชา คือ แผนกโยธา แผนกไฟฟ้า แผนกโรงพิมพ์ แผนกเครื่องยนต์ แผนกโรงสีข้าว แผนกพุทธศิลป์ แผนกงานประปา
- 3) คณะสังฆาธิการ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรอบรู้ในด้านการปกครอง การเป็นผู้นำทางจิตใจแก่ประชาชน การบริหาร การนำประชาชนพัฒนาในด้านวัดและจิตใจ เพื่อแก้ปัญหาวัดขาดแคลนเจ้าอาวาสที่มีความรู้ความสามารถในการพัฒนาวัด
- 4) คณะอภิธรรม มีวัตถุประสงค์เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้

ธรรมชั้นสูง เพื่อสามารถสอนและนำไปเผยแผ่ได้

นอกจากนี้ยังมีคณะพิเศษอีกคณะหนึ่งเรียกว่า คณะภาษาไทย จัดสอนเป็นพิเศษสำหรับอุบาสิกที่เป็นชาวกะเหรี่ยง ให้มีความสำนึกในความเป็นคนไทย ได้เรียนรู้ขนบธรรมเนียมประเพณีไทยให้สามารถพูดภาษาไทยได้

นอกจากการจัดการศึกษาเป็นคณะต่างๆ ดังกล่าวมาแล้ว ทางจิตตภาวันวิทยาลัยยังได้จัดกิจกรรมโครงการต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิด นโยบาย และวัตถุประสงค์ของวิทยาลัย เป็นการพัฒนาคณาจารย์ คือ พระภิกษุสามเณร ให้มีความรู้ความสามารถ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม ซึ่งได้แก่ โครงการอบรมพระหน่วยพัฒนาการทางจิต โครงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของจิตตภาวันวิทยาลัย โครงการอบรม สามเณรภาคฤดูร้อน โครงการโรงสีข้าวช่วยชาวนา โครงการธนาคารโค-กระบือ โครงการ ส่งพระภิกษุสามเณรออกไปบำเพ็ญประโยชน์ช่วงปิดภาคการศึกษา โครงการโรงเรียนพุทธศาสนา สำหรับเยาวชน (พุนสุข เข็ลชัย, 2532)

3.2 โรงเรียนพระอภิธรรม การศึกษาพระอภิธรรมเป็นการศึกษาพระไตรปิฎก ภาคอภิธรรม ซึ่งวัดระฆังโฆสิตาราม กรุงเทพมหานคร ได้ริเริ่มวางหลักสูตรการเรียนการสอน และการสอบพระอภิธรรมขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2498 แล้วเผยแพร่ไปยังวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ มีผู้สนใจศึกษาทั้งพระภิกษุสามเณร แม่ชี อุบาสก อุบาสิกา เป็นจำนวนมาก หลักสูตรพระอภิธรรม แบ่งเป็น 3 ชั้น คือ ชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก ในแต่ละชั้นแบ่งอีกเป็น 3 ชั้น คือ ชั้นจุฬ ชั้นมัชฌิมะ และชั้นมหาอภิธรรมิกะ รวมเป็น 9 ชั้น เรียนตั้งแต่ชั้นจุฬอภิธรรมิกะตรี ชั้นที่ 1 จนถึงชั้นมหาอภิธรรมิกะเอก ซึ่งเป็นชั้นที่ 9 จะใช้เวลา 7 ปี 6 เดือน จบแต่ละชั้นจะได้ ประกาศนียบัตร และจบชั้น 9 จะได้เป็นอภิธรรมบัณฑิต จำนวนโรงเรียนพระอภิธรรม และ ผู้ศึกษามีไม่แน่นอน บางปีมีมาก บางปีมีน้อย ในกรุงเทพมหานครมีที่วัดระฆังโฆสิตาราม วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ และวัดอื่น ๆ ในต่างจังหวัด มีอยู่ตามวัดใหญ่ ๆ ทั่วไป (กมล รอดคล้าย, 2533)

3.3 สำนักสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นการศึกษาสำหรับทำสมาธิสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นหน้าที่อันผู้บวชในพระธรรมวินัยจำเป็นต้องศึกษาและปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลการบวชให้มีผลไพบูลย์ ทำนองเดียวกับการศึกษาฝ่ายปริยัติธรรม หรือคันถุระ วิธของ วิปัสสนาธุระมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งทางคณะสงฆ์เคยแต่งตั้งอาจารย์ฝ่ายวิปัสสนา เป็นพระอุปัชฌาย์ และเสนององค์พระมหากษัตริย์ทรงตั้งพระครูสัญญา

บัตร หรือราชอาณาจักรฝ่ายวิปัสสนาธุระมาแล้ว เมื่อ พ.ศ. 2488 องค์การศึกษาโดยอนุมัติคณะ
สังฆมนตรีตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484 วางระเบียบการศึกษาวิปัสสนา
ธุระสำหรับพระภิกษุสามเณร ไว้ 8 ข้อ ดังนี้ (กมล รอดคล้าย, 2533)

- 1) ภิกษุสามเณร ผู้จะศึกษาวิปัสสนาธุระต้องได้รับอนุญาตจากพระ
อุปัชฌายะของตนก่อน
- 2) สามเณรผู้จะศึกษาวิปัสสนาธุระ ต้องศึกษานักธรรมหรือบาลีเป็น
พื้นฐานความรู้ควบคู่กันไป
- 3) ให้พระอุปัชฌายะของภิกษุสามเณรรูปนั้น ฝึกสอนให้เข้าใจศึกษา
วินัยเพื่อรักษาตนได้ก่อน
- 4) ให้พระอุปัชฌายะของภิกษุสามเณรรูปนั้น ฝึกสอนในไตรสิกขาจนมี
ความรู้พอสมควรก่อน
- 5) ถ้าพระอุปัชฌายะเป็นอาจารย์ฝ่ายวิปัสสนา
  - ก. พึงให้ศึกษากัมมัฏฐานที่เหมาะสมแก่จริต
  - ข. พึงให้ศึกษาวิธิเจริญกัมมัฏฐาน
  - ค. พึงให้อยู่ในเสนาสนะ หรือวัดที่ควรแก่การเจริญกัมมัฏฐาน
  - ง. พึงให้รู้ข้อที่ควรเว้น ให้รู้กิจที่ควรบำเพ็ญ เนื่องในวิธิเจริญ

วิปัสสนาทุกประการ

- 6) ถ้าพระอุปัชฌายะไม่ใช่อาจารย์ฝ่ายวิปัสสนา พึงมอบลัทธินิหาริก
หรือ อันเตวาสิกขาของตน ผู้ปรารถนาจะศึกษาวิปัสสนาธุระให้แก่อาจารย์ฝ่ายวิปัสสนารูป
ใดรูปหนึ่ง ซึ่งเห็นว่าจะนำลัทธินิหาริก หรืออันเตวาสิกขาของตนในทางที่ถูกต้อง
- 7) ข้อความอันใดซึ่งเป็นวิธีของวิปัสสนาธุระที่มีได้กล่าวไว้ในที่นี้ ให้
ถือเอาโดยนัยที่มีในคัมภีร์วิสุทธิมรรค
- 8) ให้เจ้าคณะทุกชั้น สอดส่องสนับสนุนให้ภิกษุสามเณรผู้ศึกษา

วิปัสสนาธุระให้ได้สัปปายะตามสมควร

ซึ่งในปัจจุบันยังอนุโลมใช้อยู่ เพราะยังไม่ได้มีระเบียบหรือคำสั่งของมหา
เถรสมาคมว่าด้วยเรื่องนี้ขึ้นใหม่แต่อย่างใด ปัจจุบัน ได้มีวัดต่างๆจัดการอบรมวิปัสสนา
กัมมัฏฐานแก่พระภิกษุสามเณรทั่วประเทศ โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การ

ศึกษาด้านวิปัสสนาธุระได้รับความนิยมนิยมและเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างสูง (กมล รอดคล้าย, 2533)

4. การศึกษาที่จัดตั้งขึ้นตามมติของมหาเถรสมาคม

ได้แก่ โรงเรียนพระสังฆาธิการ และโรงเรียนอบรมครูพระปริยัติธรรม

4.1 โรงเรียนพระสังฆาธิการ เป็นการศึกษาโดยใช้หลักสูตรระยะสั้น เปิดอบรมพระสังฆาธิการเป็นรุ่น ๆ ซึ่งคณะธรรมยุตและเจ้าคณะภาคต่าง ๆ ได้จัดตั้งขึ้นเพื่ออบรมพระภิกษุที่จะได้รับแต่งตั้งเป็นพระสังฆาธิการ จัดวิชาเกี่ยวกับกิจการคณะสงฆ์ และการพระศาสนา ให้ผู้เข้าศึกษาได้เล่าเรียน ฝึกหัดปฏิบัติ หลักสูตรละ 30 วัน หรือ 150 ชั่วโมง เป็นอย่างน้อย (กมล รอดคล้าย, 2533) มีวัตถุประสงค์เพื่ออบรมวิชาการปกครองแห่งคณะสงฆ์ และวิชาอันเหมาะสมแก่ตำแหน่งพระสังฆาธิการทั้งหลาย โรงเรียนประเภทนี้แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ โรงเรียนพระสังฆาธิการส่วนกลาง และโรงเรียนพระสังฆาธิการส่วนภูมิภาค ส่วนกลาง มหาเถรสมาคมมีมติให้ตั้งขึ้นที่วัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร ส่วนภูมิภาค สถานที่ตั้งขึ้นอยู่กับ เจ้าคณะภาคเป็นผู้กำหนดสำหรับธรรมยุตินิกาย เปิดอบรมที่สภามหาวิทยาลัยรามคำแหงราชวิทยาลัย (มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2536)

4.2 โรงเรียนอบรมครูพระปริยัติธรรม มหาเถรสมาคมได้อนุมัติให้แม่กองบาลีสนามหลวงจัดตั้ง และดำเนินการ โรงเรียนอบรมครูพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ ในส่วน มหานิกายตั้งขึ้นที่วัดสามพระยาตั้งแต่ พ.ศ. 2504 และมีการดำเนินเรื่องมาตามความจำเป็น ของคณะสงฆ์ โรงเรียนนี้มีหลักสูตร 3 ปี แบ่งเป็น 3 ชั้น คือ ชั้นฝึกหัดครูปีที่ 1 ปีที่ 2 และปีที่ 3 ผู้ที่เรียนจบจะได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูสอนพระปริยัติธรรม (ป.พ.ป) (บรรพต วีระสัย, 2531)

สำหรับโรงเรียนอบรมครูพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุตินิกาย ได้เปิดดำเนินการตามมติที่ประชุมคณะธรรมยุติ เมื่อ พ.ศ.2516 และให้เป็นงานส่วนหนึ่งของ สภามหาวิทยาลัยรามคำแหงราชวิทยาลัย (มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2516) มีสถานที่ตั้ง ณ ตึก สว.ธรรมนิเทศ วัดบวรนิเวศวิหาร

นอกจากการศึกษาดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีการศึกษาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระพุทธศาสนา เช่น โรงเรียนราษฎร์ของวัด โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ โรงเรียน

พุทธศาสนาวันอาทิตย์ หรือการที่พระภิกษุสามเณรเป็นครูช่วยสอนวิชาสามัญและวิชาศีลธรรมในโรงเรียนสามัญ ตลอดจนการที่สถาบันศาสนาให้การอุปถัมภ์การจัดการศึกษาสายสามัญสำหรับเยาวชน เป็นต้น ที่มีได้เกี่ยวข้องกับศาสนศึกษาของคณะสงฆ์โดยตรงแต่เป็นการศึกษาสงเคราะห์ซึ่งคณะสงฆ์เกื้อหนุนแก่ชุมชน (กมล รอดคล้าย, 2533)

โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ จัดตั้งขึ้นเพื่อวางรากฐานการศึกษาให้แก่เด็กก่อนวัยศึกษาภาคบังคับให้สามารถช่วยเหลือตนเอง สามารถปรับตัวในการอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นการสนับสนุนให้วัดและพระภิกษุสามเณรได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมอันเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างวัดกับชาวบ้าน โดยอาศัยเด็กเป็นสื่อกลาง นอกจากนี้ยังเป็นการปลูกฝังธรรมะ วัฒนธรรม และประเพณีอันดีงามให้แก่เด็กตั้งแต่เยาว์วัย (ประมวล ชัยยืน, 2535)

โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ กรมการศาสนาได้ร่วมมือกับคณะสงฆ์จัดให้มีขึ้นเพื่อสอนเด็กระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา ตลอดจนระดับอุดมศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแผ่ศีลธรรม จริยธรรมที่ดีแก่เยาวชน และเพื่อให้เยาวชนได้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ และเป็นการศึกษาที่ให้ความซาบซึ้งในหลักธรรม พิธีกรรม ตลอดจนประวัติพระพุทธศาสนา เป็นการสนับสนุนให้วัดมีบทบาทในการเผยแผ่ศีลธรรมอันเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างวัดและประชาชน นับว่าเป็นการช่วยพัฒนาทรัพยากรบุคคลให้แก่ชาติบ้านเมืองอีกระดับหนึ่งด้วย (ประมวล ชัยยืน, 2535)

ตอนที่ 2 คุณค่าและความสำคัญของการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เป็นการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยรูปแบบหนึ่งซึ่งมีมาช้านานแล้ว จากหลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารึกทางประวัติศาสตร์ แสดงให้เห็นว่าพระภิกษุและสามเณรศึกษาศาสนาพระปริยัติธรรมด้านภาษาบาลีกันมาแล้วตั้งแต่สมัยสุโขทัย (กรมการศาสนา, 2526) โดยการศึกษาได้มุ่งเน้นไปที่ตัวคัมภีร์หรือพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ ในปัจจุบันนี้จุดมุ่งหมายประการสำคัญของการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีก็คือการช่วยให้นักเรียนมีความรู้ความสามารถทางภาษาบาลี เพื่อจะได้ใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวและหลักธรรมต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาที่บันทึกไว้เป็นภาษาบาลีในพระไตรปิฎก แล้วนำไปเผยแพร่ให้ศาสนิกชนทั่วไปได้รู้และปฏิบัติตาม การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีจึงมีความสำคัญมาก และมีความจำเป็นต่อการศึกษาในพระพุทธศาสนา

เพราะภาษาบาลีและพระไตรปิฎกมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เนื่องจากพระไตรปิฎกนั้นเป็นที่รวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งเราเรียกกันว่า "พระธรรมวินัย" พระธรรมคือคำสั่งสอน พระวินัยคือคำสั่ง และพระธรรมวินัยถือเป็นเนื้อแท้ของพระพุทธ-ศาสนา มีผู้กล่าวว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมนั้นเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานของพระภิกษุสามเณรเพื่อจะได้เรียนในชั้นสูงต่อไป แต่การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีนับว่าเป็นการศึกษาอันแท้จริงของพระภิกษุสามเณรที่จะต้องศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2526) เพราะการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีเป็นการมุ่งศึกษาถึงคำสั่งสอนอันแท้จริงของพระพุทธศาสนา ซึ่งจะเรียนรู้ได้จากพระไตรปิฎกที่เป็นคัมภีร์บันทึกคำสั่งสอนไว้ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2514) และสิ่งสำคัญในการที่จะสืบอายุพระพุทธศาสนาก็คือพระภิกษุสามเณร เนื่องด้วยสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนที่จะปรินิพพาน ได้ทรงมอบชะตากรรมของศาสนาไว้กับพุทธบริษัทสี่ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระภิกษุสามเณรนับเป็นกำลังสำคัญในการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ศาสนาจะเสื่อมหรือจะเจริญขึ้นอยู่กับพระภิกษุสามเณรเป็นสำคัญ เนื่องจากหน้าที่ของพระภิกษุสามเณรโดยหลักใหญ่มีอยู่ 3 ประการ คือ (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2529)

1. ปริยัติ คือ การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย นับเป็นองค์ประกอบสำคัญในการเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ และการเล่าเรียนพระธรรมวินัยหรือปริยัติธรรมนั้น เป็นการศึกษาภาคทฤษฎีคือการศึกษาศาสนาพระธรรมวินัยให้มีความรู้พื้นฐานอย่างแจ่มแจ้งว่าคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ที่จัดเป็นธรรมบทนั้น บทนี้ว่าด้วยเรื่องอะไร ถ้าผู้เรียนจะน้อมนำเอาพระธรรมคำสั่งสอนมาปฏิบัติเพื่อเป็นแนวทางหรือแสงประทีปแห่งชีวิตจะทำอย่างไร และเมื่อปฏิบัติตามแล้วจะได้ผลอย่างไร เป็นต้น เรียกว่า ปริยัติ

2. ปฏิบัติ ได้แก่ การน้อมนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนที่ได้เรียนรู้ในทางภาคทฤษฎีนั้นมาสู่ภาคปฏิบัติ คือ นำมาประพฤติปฏิบัติจริง ๆ เพื่อเป็นการอบรมกาย วาจา ใจ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือนำเอาหลักธรรมที่เรียนรู้แล้วนั้นมาเป็นแนวทางหรือปัทมฐานแห่งชีวิตให้เหมาะสมกับฐานะของตน เรียกว่า ปฏิบัติ

3. ปฏิเวธ ได้แก่ การนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนที่ได้เรียนรู้มาเทศนาสั่งสอนประชาชน เป็นขั้นที่แสดงถึงผลของการปฏิบัติธรรม เช่น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวกและพระอริยบุคคล เป็นต้น ผู้ใดรับผลแห่งการปฏิบัติซึ่งทำให้ยกฐานะ

จากปुरुชนธรรมดาขึ้นมาเป็นพระอริยบุคคล การบรรลุธรรมขั้นนั้น ๆ ตามภูมิธรรมที่ตนปฏิบัติ นั้นไม่มีใครมายกย่องหรือแต่งตั้งให้ แต่การยกฐานะดังกล่าวเป็นไปโดยอัตโนมัติ ซึ่งกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือฐานะหรือตำแหน่งแห่งอริยเจ้านั้น ไม่มีการแต่งตั้งให้ จะรู้ได้ด้วยตนเอง คือ เป็นปัจเจกตั้ง เวทิตัพโพ วิญญูหิ เรียกว่า ปฏิเวธ

พระภิกษุสามเณรจะต้องทำหน้าที่นี้ไปตามลำดับ เพื่อสืบต่ออายุพระศาสนา การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีนอกจากจะเป็นประเพณีศึกษาอย่างหนึ่งของการบวชเรียนแล้ว ยังถือเป็นพื้นฐานสำคัญในการศึกษาพระพุทธศาสนาสำหรับศาสนทายาท เพราะคำสอนของพระพุทธศาสนาซึ่งรวบรวมไว้เรียกว่าพระไตรปิฎกนั้น บันทึกเป็นภาษาบาลี การรู้ภาษาบาลีอย่างลึกซึ้งเท่ากับรู้พระธรรมวินัยอย่างลึกซึ้งด้วย การรู้หรือไม่รู้ภาษาบาลีมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่หรือเสื่อมไปของพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับการศึกษาหรือไม่ศึกษาพระธรรมวินัย โดยเฉพาะพระสงฆ์ซึ่งเป็นศาสนทายาท จึงจำเป็นจะต้องรู้ภาษาบาลีเป็นอย่างดีเพื่อความดำรงมั่นแห่งพระศาสนาและสามารถจัดข้อขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดจากการตีความพระวินัยที่ผิดไปจากคำสอนอันเดิม เนื่องจากไม่ได้เรียนรู้ภาษาบาลี ไม่สนใจการศึกษาพระธรรมวินัย เมื่อไม่มีความรู้ภาษาบาลี การตีความพระธรรมวินัยก็ผิดไปจากเดิม (พระราชปริยัติเมธี, 2532) ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงสาเหตุที่ทำให้ศาสนาเสื่อมหรือทำลายความมั่นคงของศาสนา 5 ประการ คือ (พระราชปริยัติเมธี, 2532)

1. พระภิกษุไม่ตั้งใจศึกษาพระธรรม
2. พระภิกษุไม่ตั้งใจแสดงพระธรรม
3. พระภิกษุไม่ตั้งใจสอนพระธรรม
4. พระภิกษุไม่ตั้งใจสาธยายพระธรรม
5. พระภิกษุไม่ตรัสกรองพิจารณาพระธรรม

การศึกษาพระธรรมวินัยอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งได้รับการบันทึกไว้ในพระไตรปิฎก การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีจึงถือว่าเป็นก้าวแรกแห่งการสืบอายุพระพุทธศาสนา (เสถียรธพงษ์ วรรณปก, ม.ป.ป.) ดังที่พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต, 2535) กล่าวว่า

...การศึกษาคั่นคว่าพระไตรปิฎก เป็นกิจสำคัญยิ่งของชาวพุทธ ถือว่าเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา หรือเป็นความดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ถ้ายังมีการศึกษาคั่นคว่าพระไตรปิฎกเพื่อนำไปใช้ปฏิบัติ พระพุทธศาสนาก็ยัง

ดำรงอยู่ แต่ถ้าไม่มีการศึกษาพระไตรปิฎก แม้จะมีการปฏิบัติก็จะไม่เป็นไปตาม
หลักการของพระพุทธศาสนาพระพุทธศาสนาก็จะไม่ดำรงอยู่ คือ จะเสื่อมสูญไป...

โดยนัยนี้ จะเห็น ได้ว่าการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและการไม่ศึกษาเป็น
หลักสำคัญที่จะชี้ให้เห็นถึงความเจริญและความเสื่อมของพระพุทธศาสนา ดังนั้นหน้าที่
ที่สำคัญของพระสงฆ์ที่สังคัมมู่งหวัง คือ การศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมและถ่ายทอด
ความรู้แก่นักสงฆ์

คุณค่าที่สังคัมมู่งไทยให้กับพระสงฆ์ที่มีความรู้ ความสามารถ เห็นได้อย่างชัด
เจนจากการได้รับสิ่งเหล่านี้เป็นการตอบแทน

1. การแต่งตั้งให้เป็นเปรียญ และได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ พระภิกษุ
สามเณรที่สอบได้ตั้งแต่ 3 ประโยคขึ้นไป จะได้รับพระราชทานประกาศนียบัตรและพัดยศ
ให้เป็นเปรียญ มีสิทธิใช้คำนำหน้าชื่อว่า "พระมหา" สำหรับพระภิกษุ ส่วนสามเณรไม่เรียก
ว่าพระมหา ใช้แต่ชื่อของตนเองและต่อท้ายว่า "เปรียญ...ประโยค" พระภิกษุสามเณร
ที่เป็นเปรียญเหล่านี้แม้ลาสิกขาบทแล้วก็ยังมีสิทธิใช้คำว่าเปรียญต่อท้ายชื่อ เป็นการแสดง
คุณวุฒิของตนเช่นเดียวกับการใช้คุณวุฒิทางการศึกษาระบุต่อท้ายชื่อของบัณฑิตในปัจจุบัน
(อุษา ชัย โชนิษฐ์, 2525)

เมื่อพระสงฆ์ที่ศึกษาพระปริยัติธรรมมีความรู้และอายุพรรษาสมควรแล้ว
จะได้รับการแต่งตั้งให้มีสมณศักดิ์ตามความเหมาะสม สมณศักดิ์เปรียบเสมือนยศของ
ฆราวาสที่เป็นข้าราชการ พระสงฆ์ที่ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์จะต้องมีคุณสมบัติครบ
ถ้วนตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้ คุณสมบัติข้อหนึ่ง คือ "เป็นผู้เล่าเรียนและแตกฉานในพระปริยัติ
ธรรม" (ธนิต อยู่โพธิ์, 2516) การให้สมณศักดิ์แก่พระสงฆ์ที่ใฝ่ใจศึกษาหาความรู้เป็นการ
สนับสนุนแก่พระภิกษุ สามเณรให้ขยันหมั่นเพียร และศึกษาหาความรู้ให้แก่ตนเองเป็นอย่างมาก

2. พัดยศและเครื่องประกอบยศ พัดยศและเครื่องประกอบยศซึ่งมีสุพรรณ-
บัฏเหล่านี้ ได้จัดทำขึ้นอย่างประณีตงดงาม (อัญญา กาญจโนมัย, 2523) เพื่อพระราชทาน
เป็นเครื่องหมายแสดงว่าพระสงฆ์ที่ได้รับพระราชทานพัดยศนี้เป็นผู้มีสมณศักดิ์ พัดยศนี้จะ
พระราชทานแก่พระสงฆ์ที่สอบได้เปรียญธรรม 3 ประโยคขึ้นไปแล้ว (สิริวัฒน์ คำวันสา,
2524)

3. นิตยภัต พระสงฆ์ที่ผ่านการสอบพระปริยัติธรรมจนได้รับพระราชทาน

สมณศักดิ์ จะได้รับพระราชทานนิตยภัตเป็นประจำด้วย ในอดีตนั้นนิตยภัตเป็นเงินที่ถวาย สำหรับพระสงฆ์ที่สอบได้ตั้งแต่เปรียญธรรม 4 ประโยคขึ้นไป (สิริวัฒน์ คำวันสา, 2524) ซึ่งเริ่มประเพณีมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งทรงปรับปรุงการศึกษาของคณะสงฆ์

แต่ในปัจจุบันนี้ นิตยภัตนี้จะถวายเฉพาะพระสงฆ์ที่สอบได้เปรียญธรรม 9 ประโยคเท่านั้น (พระมหาโสภณ โสภณจิตโต, 2539) สำหรับเปรียญธรรมประโยคอื่น ขึ้นอยู่กับวัดแต่ละวัดที่จะมอบเป็นทุนการศึกษา แต่จะไม่มีนิตยภัตให้ (พระมหาวิสูตร, 2539) นอกจากนี้ พระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะ พระครูสัญญาบัตร พระครูฐานานุกรม พระปริยัติอาสา (พระมหาโสภณ โสภณจิตโต, 2539)

การถวายนิตยภัตนี้ นับว่าเป็นการส่งเสริมการศึกษาของพระภิกษุ สามเณรอีกประการหนึ่ง และการถวายนิตยภัตเฉพาะเปรียญธรรม 9 ประโยคนี้ ได้ดำเนินมา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2476 อันเนื่องมาจากเศรษฐกิจตกต่ำ (อุษา ชัยโชนิชย์, 2525) ทำให้มีการถวายนิตยภัตเฉพาะเปรียญ 9 ประโยค เท่านั้น

ตอนที่ 3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของพระสงฆ์ มีดังนี้

สุมาลี สุวรรณแสง (2516) ได้ศึกษาเรื่อง "ระบบบริหารการศึกษาฝ่ายสงฆ์ในพระพุทธศาสนาในประเทศไทย" ผลการวิจัยพบว่า นโยบายในการจัดการศึกษามีความมุ่งหมายให้ศึกษาพระพุทธศาสนา เพื่อรักษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นการเสริมสร้างสันติสุขให้แก่ปวงชน

หลักสูตร เดิมแบ่งออกเป็น 2 แผนก คือ แผนกคัมภีร์และแผนกวิปัสสนาธุระ ด้านคัมภีร์เดิมแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ระดับ คือ ชั้นเปรียญตรี ชั้นเปรียญโท และชั้นเปรียญเอก ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงจัดการศึกษาทั้ง 3 ระดับ เป็น 9 ประโยค

การบริหารงาน สมัยก่อนขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ และผู้สอนซึ่งได้แก่ องค์พระมหากษัตริย์ พระเถระชั้นผู้ใหญ่ นักปราชญ์ราชบัณฑิต ปัจจุบันเมื่อมีการก่อตั้งมหาเถรสมาคม การศึกษาของคณะสงฆ์ประเภทโรงเรียนพระปริยัติธรรม มีหน่วยงานรับผิดชอบ

ชอบ คือมหาเถรสมาคม กับกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ส่วนมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งนั้น มีสภาการศึกษาฝ่ายสงฆ์เป็นผู้รับผิดชอบ

อุษา ชัยโชณิษฐ์ (2526) ได้ศึกษาเรื่อง "การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในระบอบปี 2432-2490" ผลการวิจัยพบว่า ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความเปลี่ยนแปลงหลายประการในการจัดการศึกษาให้แก่พระสงฆ์ ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์กับรัฐในการจัดการศึกษาหัวเมือง การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในสมัยนี้มี 2 แบบ คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแบบเดิม และการจัดการศึกษาในรูปแบบวิทยาลัย

หลังรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การศึกษาของคณะสงฆ์ได้แยกออกจากการศึกษาของรัฐ เป็นผลให้การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์มีลักษณะมุ่งที่จะศึกษาด้านธรรมวินัย โดยมีการจัดตั้งหลักสูตรนักธรรมชั้นและได้เป็นพื้นฐานของการศึกษาของคณะสงฆ์จนถึงปัจจุบัน ต่อมาคณะสงฆ์ได้จัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้น คือ มหามกุฏราชวิทยาลัย (2489) และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2490) เพื่อเป็นสถาบันการศึกษาชั้นอุดมศึกษาของคณะสงฆ์ แม้ว่าการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยจะมีปัญหาและอุปสรรคหลายประการ แต่การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยยังผลดีต่อคณะสงฆ์และสังคมไทยโดยรวม

เมธี พงศ์โสภ (2526) ได้ศึกษาเรื่อง "ปัญหาการเรียนการสอนในสถาบันอุดมศึกษาของสงฆ์" กลุ่มตัวอย่างที่ใช้คือนักศึกษาและอาจารย์ในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษาของมหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีความเห็นว่าหลักสูตร อาจารย์ผู้สอน อุปกรณ์การเรียนการสอน การวัดและประเมินผลของมหาวิทยาลัยมีปัญหา โดยนักศึกษาชั้นปีที่ 1-2 และชั้นปีที่ 3-4 ของมหามกุฏราชวิทยาลัยมีความเห็นเกี่ยวกับปัญหาการเรียนการสอนไม่ต่างกัน ขณะที่นักศึกษาชั้นปีที่ 1-2 และชั้นปีที่ 3-4 ของจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีความเห็นแตกต่างกัน โดยที่นักศึกษาชั้นปีที่ 3-4 มีความเห็นว่าเป็นปัญหามากกว่าชั้นปีที่ 1-2

นอกจากนั้น นักศึกษาและอาจารย์ของทั้งสองสถาบันส่วนใหญ่เห็นว่ารัฐบาลควรรับรองวิทยฐานะและควรเพิ่มงบประมาณให้สถาบันอุดมศึกษาของสงฆ์มากขึ้น และมหาวิทยาลัยสงฆ์ควรมีการปรับปรุงการบริหารภายในสถาบันด้วย

สายทิพย์ จิตตมาศ (2526) ได้ศึกษาเรื่อง "บทบาทของมหาวิทยาลัยสงฆ์ใน

สังคมไทย 2489-2526" ผลการวิจัยพบว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งมีบทบาทต่อสังคมไทยหลายประการ คือ มีบทบาทในการจัดการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร ให้มีความรู้ทั้งในทางศาสนาและวิทยาการสมัยใหม่ พร้อมทั้งจัดหลักสูตรให้พระภิกษุออกไปปฏิบัติศาสนกิจในการพัฒนาชนบท โดยการพัฒนาวัด หมู่บ้าน จิตใจ สติปัญญา รวมทั้งการศึกษา ตลอดจนให้บริการและการสงเคราะห์ในด้านต่าง ๆ แก่ประชาชน พระภิกษุที่จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ส่วนใหญ่กลับไปพัฒนาท้องถิ่นเดิม บางส่วนไปศึกษาต่อในต่างประเทศ แล้วกลับมาเป็นอาจารย์สอนในมหาวิทยาลัยสงฆ์ หรือทำงานด้านธุรการต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัย อีกจำนวนหนึ่งลาสิกขาบทไปประกอบอาชีพแบบฆราวาส เช่น ครู-อาจารย์ และอนุศาสนาจารย์ หรือรับราชการในกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยสงฆ์ยังได้ส่งพระภิกษุที่สำเร็จการศึกษาจำนวนหนึ่งไปบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมตามโครงการต่างๆของมหาวิทยาลัย เช่น โครงการพระธรรมทูตและพระธรรมจาริก แต่ยังพบข้อโต้แย้งในประเด็นที่ว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์ควรได้รับการรับรองวิทยฐานะจากรัฐบาลหรือไม่

มนัส เกิดปรำงค์ (2527) ได้ศึกษาเรื่อง "พัฒนาการของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในประเทศไทย" ผลการวิจัยพบว่า มูลเหตุของการจัดการศึกษาในรูปแบบมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งนั้นเกิดจากพระเถระผู้ใหญ่เห็นว่า การศึกษาของรัฐบาลได้ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงให้ทันกับวิทยาการสมัยใหม่อยู่ตลอดเวลา แต่การศึกษาของคณะสงฆ์ยังไม่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เพื่อให้เหมาะสมกับสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง ซึ่งในขณะนั้นการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีและแผนกธรรมได้รับการยอมรับจากสังคมไทยน้อยลงและรัฐบาลไม่ได้ให้การสนับสนุนมากนัก ดังนั้นจึงสมควรได้รับการปรับปรุงการศึกษาของคณะสงฆ์เพื่อให้พระภิกษุสามเณร ได้ศึกษาพระปริยัติธรรมควบคู่กับวิชาสามัญทางโลก จะได้มีความรู้ความสามารถ รู้เท่าทันกับเหตุการณ์ในสังคมปัจจุบัน เพื่อสนองพระราชประสงค์เดิมในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระราชทานให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งเป็นสถานที่ศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชีพชั้นสูง

สงวน โงงรัตน์ (2531) ได้ศึกษาเรื่อง "การศึกษาสภาพปัจจุบันและความต้องการศูนย์สื่อการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์" ผลการวิจัยพบว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์ยังไม่มีหน่วยงานที่ทำหน้าที่ด้านโสตทัศนศึกษาโดยตรง การให้บริการด้านโสตทัศนศึกษาของมหาวิทยาลัยส่วนมากเกี่ยวกับการให้ยืมและการใช้เครื่องมืออุปกรณ์โสตทัศนศึกษาต่างๆ

ปัญหาการใช้บริการและการผลิต การจัดหาวัสดุอุปกรณ์ในการสอนของผู้สอนที่สำคัญ คือ ขาดงบประมาณในการผลิตและการจัดหาสื่อการสอน เจ้าหน้าที่บริหารงานโสตทัศนศึกษายังมีไม่เพียงพอ ขาดสื่อการสอนที่สอดคล้องกับเนื้อหาวิชา และไม่มีหน่วยงานรับผิดชอบเรื่องสื่อการสอนโดยตรง ส่วนปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานโสตทัศนศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่สำคัญ คือ ขาดงบประมาณ บุคลากรโสตทัศนอุปกรณ์ และสถานที่ในการดำเนินงาน ด้านความต้องการเกี่ยวกับศูนย์สื่อการศึกษาของผู้บริหาร ผู้สอน ผู้เรียน และเจ้าหน้าที่โสตทัศนศึกษา ส่วนใหญ่ต้องการให้มีการจัดตั้งศูนย์สื่อการศึกษาขึ้นในมหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นอย่างมาก ควรมีอาคารเป็นเอกเทศตั้งอยู่ในสถานที่สะดวกต่อการใช้บริการและเป็นหน่วยงานสังกัดกองบริการการศึกษา

พูนสุข เขิดชัย (2532) ได้ศึกษาเรื่อง "การศึกษาของพระสงฆ์ในจิตตภาวันวิทยาลัย" ผลการวิจัยพบว่า จิตตภาวันวิทยาลัยเป็นสถาบันการศึกษาทางพระพุทธศาสนาของพระภิกษุสามเณรเปิดดำเนินการมาตั้งแต่ปีพ.ศ.2510 มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างพระภิกษุสามเณรให้มีความรู้ความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่สังคม ปัจจุบันมีการจัดการศึกษาเป็น 4 คณะ ได้แก่ คณะพุทธศาสตร์ คณะภาษาไทย คณะนวัตกรรมการศึกษา และคณะสังฆาธิการ แต่ละคณะมีการเรียนการสอนทั้งแบบบรรยายและการฝึกปฏิบัติ การวัดและประเมินผลมีทั้งการใช้แบบทดสอบ สังเกตพฤติกรรม และการประเมินผลงาน

ปัญหาการศึกษาที่พบ ได้แก่ การขาดอาจารย์ผู้สอนที่มีความรู้ ความสามารถ และความเสียสละที่จะให้ความรู้แก่พระภิกษุสามเณร การขาดสื่ออุปกรณ์การเรียนการสอน ส่วนปัญหาด้านสุขภาพอนามัยที่พบ คือ นักศึกษาส่วนใหญ่เป็นโรคผิวหนังกันมาก และวิทยาลัยขาดบุคลากรในการรักษาพยาบาล

แนวทางในการแก้ไขปัญหานี้ วิทยาลัยควรเพิ่มบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ ควรเพิ่มงบประมาณและให้ความสำคัญด้านสื่ออุปกรณ์การเรียนการสอน ตลอดจนควรปรับปรุงการรักษาพยาบาล

พระมหามณเฑียร ธีรานนโท (จารังกิจ) (2534) ได้ศึกษาเรื่อง "การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย พ.ศ.2489-2530" ผลการวิจัยพบว่า สถานภาพของพระภิกษุ

สามแฉกที่บวชเรียนตามประเพณีเดิมของไทยและอยู่ครองเพศบรรพชิตเป็นเวลานานนั้น ส่วนใหญ่มาจากครอบครัวกสิกรที่ยากจนในท้องถิ่นชนบทที่ห่างไกล และเป็นบุคคลที่มาจากกลุ่มชนที่เสียเปรียบในสังคมในด้าน โอกาสทางการศึกษาในระบบการศึกษาของรัฐ

ด้านการดำเนินงานการจัดการศึกษาของพระภิกษุสามเณร พบว่ามีปัญหาและอุปสรรคเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม แผนกบาลีเดิม ทั้งในด้านการบริหาร หลักสูตร การเรียนการสอน และการวัดผล รวมถึงในด้านคุณภาพและสัมฤทธิ์ผลทางการศึกษา อันเป็นผลมาจากการไม่ได้รับการเอาใจใส่ หรือใส่ใจอย่างจริงจังจากรัฐและคณะสงฆ์

อย่างไรก็ตามแม้การจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรจะมีปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ เป็นอย่างมาก แต่ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ก็ยังมิมีบทบาทในฐานะเป็นช่องทางการศึกษาสำหรับบุคคลผู้ด้อยโอกาสในสังคม ช่วยผ่อนเบาปัญหาความไม่เสมอภาคทางการศึกษาของรัฐ รวมถึงช่วยส่งเสริมและฝึกอบรมบุคลากรให้มีคุณภาพที่ดีแก่สังคมส่วนรวม และแก่พระศาสนา

ดวงพร สุขศิริวัฒน์ (2536) ได้ศึกษาเรื่อง "พัฒนาการของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในประเทศไทย พ.ศ. 2527-2534" ผลการวิจัยพบว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งจัดหลักสูตรการศึกษาระดับต่ำกว่าอุดมศึกษาและระดับอุดมศึกษาไว้ในสถาบันเดียวกัน มีวัตถุประสงค์เพื่อผลิตศาสนทายาทที่มีความรู้ทั้งวิชาการทางศาสนา และวิชาการทางโลกควบคู่กันไป สำหรับหลักสูตรในระดับบัณฑิตศึกษามุ่งผลิตนักวิชาการด้วยพุทธศาสนาที่สามารถประยุกต์พุทธธรรมในสังคมปัจจุบันได้ การจัดการเรียนการสอนส่วนใหญ่ใช้วิธีบรรยาย ประกอบการอภิปรายในชั้นเรียน สื่อการเรียนการสอนมีน้อย การประเมินผลการศึกษาใช้เกณฑ์ที่มหาวิทยาลัยกำหนดไว้ การบริหารงานของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งอยู่ภายใต้ความเห็นชอบของ "คณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์" ซึ่งเป็นผู้กำหนดนโยบายสูงสุด และแผนการจัดการศึกษาการบริหารงานภายในใช้ระบบสภามหาวิทยาลัยซึ่งมีทั้งฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายคฤหัสถ์ โดยกรรมการฝ่ายบรรพชิตมีบทบาทในการตัดสินใจด้านการบริหารงาน การบริหารด้านบุคลากร ด้านงบประมาณและด้านอาคารสถานที่

บทบาทของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งที่มีต่อสังคมไทย นอกจากการ

ผลิตศาสนทายาท ซึ่งเป็นบทบาทหลักแล้ว ยังให้บริการทางวิชาการพระพุทธศาสนาแก่สังคม ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติ การจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ส่วนด้านการวิจัยไม่ปรากฏผลงานเด่นชัด

กองแผนงาน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2526) ได้ศึกษาเรื่อง "สภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย" ผลการวิจัยพบว่า ในด้านปัญหาการศึกษาของคณะสงฆ์มีปัญหาหลายประการ คือ

1. การบริหารและการดำเนินงานการศึกษา คณะสงฆ์จะรับผิดชอบเฉพาะการจัดสอบหรือการวัดผลเท่านั้น การจัดการเรียนการสอน การบริหารและการดำเนินงานเป็นเรื่องของทางวัด สำนักเรียน และท้องถิ่นนั้น ๆ การจัดการศึกษาไม่มีการกระจายทรัพยากรให้ทั่วถึง เน้นการศึกษาในแนวคิด คือ การสอบผ่านชั้นการศึกษาสู่ระดับสูงตามลำดับ ไม่สนใจปัญหาว่าพระภิกษุสามเณรได้รับการศึกษาทั่วถึงหรือไม่

2. หลักสูตร ไม่มีหลักสูตรระยะสั้นหรือหลักสูตรเฉพาะกิจที่จะนำมาใช้ในสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะหลักสูตรที่สนองต่อการบวชระยะสั้น วิช พื้นฐานทางการศึกษา ประสบการณ์ และอื่น ๆ ซึ่งต้องใช้หลักสูตรเดียวกันทั้งหมด จึงเป็นการยากที่จะศึกษาพระปริยัติธรรมได้ผลดี

3. ครู-อาจารย์ คณะสงฆ์ขาดหลักเกณฑ์มาตรฐานกลางในการรับครู-อาจารย์ ทำให้การเรียนการสอนไม่ได้ผล

4. ความสูญเปล่าทางการศึกษา พระภิกษุสามเณรลาสิกขาบทในระหว่างการศึกษามาก

5. การศึกษาพระปริยัติธรรมยังไม่แพร่หลาย โดยเฉพาะวัดในส่วนภูมิภาค ทำให้ขาดแคลนภิกษุสามเณรที่มีความรู้ทางพระปริยัติธรรมที่จะเป็นผู้นำที่ดีทางการศาสนา

พระมหาแผน พูนพัด (2534) ได้ศึกษาเรื่อง "รูปแบบเชิงระบบการบริหารงานทางวิชาการที่มีประสิทธิภาพของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี" ผลการวิจัยพบว่า

1. ผู้บริหาร โรงเรียนของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีที่มีระดับสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนการสอนสูง ส่วนใหญ่มีระดับพฤติกรรมอยู่ระดับปานกลาง แต่โรงเรียนที่มีระดับสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนการสอนต่ำมีระดับพฤติกรรมอยู่ในระดับปานกลางทุกตัวแปรคือ กรอบ ขอบข่าย เป้าหมายของโรงเรียน การสื่อเป้าหมายของโรงเรียน

การนิเทศและการประเมินงานวิชาการ การบริหารหลักสูตร การกำกับดูแลความก้าวหน้าของโรงเรียน การปกป้องเวลาการเรียนการสอน การรักษาภาพที่ปรากฏเด่นชัดของโรงเรียน การส่งเสริมให้กำลังใจแก่ครู การเสริมสร้างพัฒนาวิชาชีพ การพัฒนาและใช้เกณฑ์มาตรฐานทางวิชาการ การส่งเสริมให้กำลังใจแก่นักเรียน โรงเรียนที่มีระดับสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนการสอนสูง มีระดับพฤติกรรมอยู่ในระดับดี ในตัวแปรด้านการสื่อเป้าหมายของโรงเรียน การพัฒนาและใช้เกณฑ์มาตรฐานทางวิชาการ และการปกป้องเวลาการเรียนการสอน

2. ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกรรมการบริหารงานวิชาการกับระดับสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนการสอน ปรากฏว่า ในสมการถดถอยพหุคูณมีพารามิเตอร์สัมประสิทธิ์ของการถดถอยของตัวแปรทั้ง 11 ตัวแปรของพฤติกรรมกรรมการบริหารงานวิชาการมีค่าต่ำมาก และพบว่า ตัวแปรด้านการให้ส่งเสริมกำลังใจแก่ครู การให้สิ่งเสริมกำลังใจแก่นักเรียน การบริหาร หลักสูตรการนิเทศ และการประเมินงานวิชาการ และกรอบขอบข่ายเป้าหมายของโรงเรียน มีพารามิเตอร์สัมประสิทธิ์การถดถอยเป็นบวก ส่วนตัวแปรด้านการสื่อเป้าหมายของโรงเรียน การเสริมสร้างพัฒนาวิชาการการกำกับดูแลความก้าวหน้าของนักเรียน การพัฒนาและใช้เกณฑ์มาตรฐานวิชาการ การปกป้องเวลาการเรียนการสอน และการรักษาภาพที่ปรากฏเด่นชัดของโรงเรียน มีพารามิเตอร์สัมประสิทธิ์การถดถอยเป็นลบ

3. ฟังก์ชันอำนาจจำแนกกลุ่มโรงเรียนของโรงเรียนทั้งสองประเภท พบว่ามีลักษณะความสัมพันธ์ที่สอดคล้องในทิศทางเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ คือ ตัวแปรที่มีพารามิเตอร์สัมประสิทธิ์ของอำนาจจำแนกเป็นบวก ได้แก่ กรอบขอบข่ายเป้าหมายของโรงเรียน การสื่อเป้าหมายของโรงเรียน การรักษาภาพที่ปรากฏเด่นชัดของโรงเรียน การปกป้องเวลาการเรียนการสอน การกำกับดูแลความก้าวหน้าของนักเรียน และการให้สิ่งเสริมกำลังใจแก่นักเรียน ส่วนตัวแปรที่มีพารามิเตอร์สัมประสิทธิ์อำนาจจำแนกเป็นลบ ได้แก่ การบริหารหลักสูตร การให้สิ่งเสริมกำลังใจแก่ครู การนิเทศและการประเมินงานวิชาการ การเสริมสร้างพัฒนาวิชาชีพ ตัวแปรที่มีพารามิเตอร์ในทางตรงข้ามกัน ได้แก่ การพัฒนาและใช้เกณฑ์มาตรฐานวิชาการ

วัฒนา มีชูเสพ (2538) ได้ศึกษาเรื่อง "แนวโน้มการศึกษาสำหรับพระสงฆ์ภายในสองทศวรรษหน้า" ผลการวิจัยพบว่า แนวโน้มในการจัดการศึกษาสำหรับพระสงฆ์ใน

แต่ละประเภทจะยึดพุทธธรรมเป็นพื้นฐานโดยใช้หลักไตรสิกขา เพื่อมุ่งพัฒนาคุณภาพของพระสงฆ์ในฐานะเป็นศาสนทายาท และสงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาด้วยการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ

ด้านจุดมุ่งหมายทางการศึกษาจะมุ่งสนองความต้องการของพระศาสนา สังคม และบุคคล จะให้รัฐบาลรับรองสถานภาพของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง และจัดตั้งหน่วยงานเพื่อรับผิดชอบการศึกษาสำหรับพระสงฆ์โดยเฉพาะ

ด้านการจัดและการบริหารการศึกษาพบว่า หลักสูตรจะยังคงมีหลายลักษณะ ทั้งสำหรับผู้บวชระยะสั้นและระยะยาว การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีจะเน้นภาษาบาลีและนำพระไตรปิฎกมาเรียนควบคู่รถรถ การศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์จะมุ่งสนองพระศาสนาในการผลิตศาสนทายาท เช่น จัดหลักสูตรนาฬิกาศึกษาพุทธโฆส จัดหลักสูตรสนองความต้องการของผู้เรียน ในด้านผู้เรียนจะยังเป็นผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาและจะมีผู้บวชระยะสั้นมากขึ้น ด้านผู้สอนจะมีความชำนาญทั้งทางโลกและทางธรรม จะใช้เทคนิคการเรียนการสอนหลากหลาย ส่วนการวัดและประเมินผลมีแนวโน้มไม่เปลี่ยนแปลง ฆราวาสจะเข้ามาช่วยบริหารจัดการศึกษาสงฆ์มากขึ้น จะมีการตั้งกองทุนพระพุทธรศาสนาเพื่อสนับสนุนการบริหารจัดการศึกษามากขึ้น บุคลากรในการจัดการศึกษาจะได้รับค่าตอบแทนและสวัสดิการมากขึ้น

พระสมณีก ติระรังษี (สมจิตโต) (2535) ได้ศึกษา "การศึกษาของพระภิกษุสามเณรในสภาพการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย สภาพการศึกษาปัญหาและการแก้ปัญหา" ผลการวิจัยพบว่า ปัจจุบันสภาพการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยมีการจัดการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับปริญญาตรีและระดับปริญญาโท ระดับปริญญาตรีมี 4 คณะวิชา คือ คณะศาสนาและปรัชญา คณะสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และคณะศึกษาศาสตร์ ผู้สำเร็จการศึกษาจะได้รับปริญญาตรี ศาสนศาสตรบัณฑิต (ศน.บ.) ตามคณะ และวิชาเอกของภาควิชา นั้น ๆ ส่วนในระดับปริญญาโทมีการเรียนการสอน 2 สาขาวิชาเอก คือ สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา และสาขาพุทธศาสนนิเทศ ผู้สำเร็จการศึกษาจะได้รับปริญญาศาสตรมหาบัณฑิต (ศน.ม.) ตามวิชาเอกนั้น ๆ เช่นกัน การเรียนการสอนเป็นไปในรูปของการบรรยายเป็นส่วนใหญ่ ส่วนการวัดและประเมินผลใช้แบบทดสอบ สังเกตพฤติกรรม ผลงานที่มอบหมายทดสอบแต่ละหน่วยของการเรียน และการสอบปลายภาค

ภายในมหาวิทยาลัยประกอบด้วย อาคารเรียนจำนวน 2 หลัง ตั้งอยู่ภายใน

ในวัดบวรนิเวศวิหาร ถนนพระสุเมรุ เขตพระนคร นับว่ามีความพร้อมพอสมควรในด้านสถานที่สำหรับประชากรมีจำนวนทั้งสิ้น 411 คน/รูป ประกอบด้วย พระภิกษุสามเณร ฆราวาส ผู้บริหาร ครู-อาจารย์ นักศึกษา และเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ที่ปฏิบัติงานอยู่ภายในมหาวิทยาลัย

นอกจากการเรียนการสอนแล้ว มหาวิทยาลัยได้จัดกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ เพื่อเป็นการพัฒนานักศึกษาให้มีความรู้ทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย ปัจจุบันกิจกรรม/โครงการที่ดำเนินการประจำ คือ โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โครงการพระธรรมวิทยากร โครงการบรรยายธรรมผู้ต้องขังเรือนจำ โครงการบรรยายธรรมทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย และโครงการอื่น ๆ ตามโอกาส

ปัญหาการศึกษาที่พบได้แก่ สภาพแวดล้อมภายในมหาวิทยาลัยค่อนข้างแออัด ขาดอาจารย์ผู้สอนที่มีความรู้ความสามารถวิชาเฉพาะ ครู-อาจารย์เข้าใจระบบการบริหารงานเฉพาะหน้าที่ที่ปฏิบัติเท่านั้น ปัญหาขาดอุปกรณ์การเรียนการสอน ห้องสมุดมีหนังสือค่อนข้างเก่ามาก หนังสือที่มีอยู่ตามหลักสูตรใหม่ไม่เพียงพอ ห้องน้ำห้องส้วมขาดการดูแลรักษาที่ดี ไม่มีสถานพยาบาลประจำ

แนวทางการแก้ไขปัญหานี้พบว่ามหาวิทยาลัยควรขยายหรือต่อเติมอาคารใหม่ จัดหาครู-อาจารย์ภายนอก (อาจารย์พิเศษ) ที่มีความชำนาญเฉพาะสาขาวิชามาสอน ประชุม ครู-อาจารย์ และเจ้าหน้าที่เพื่อชี้แจงการบริหารงานให้บ่อยครั้ง เพิ่มงบประมาณในการจัดหาสื่อการเรียนการสอน หนังสือเรียน อุปกรณ์การเรียน ดูแลรักษาห้องน้ำ ห้องส้วมสม่ำเสมอและควรมีสถานพยาบาลประจำ ตลอดจนควรปรับปรุงสวัสดิการด้านต่าง ๆ ของครู-อาจารย์และนักศึกษาด้วย

สมศักดิ์ คงศรี (2536) ได้ศึกษาเรื่อง "การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี" โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างหลักสูตรฝึกอบรมครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีที่มีความเหมาะสมในการพัฒนาครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ผลการวิจัยพบว่าครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีควรได้รับการอบรมเรื่อง ต่อไปนี้

ด้านความรู้ทั่วไป ควรได้รับการอบรมเกี่ยวกับแนวการสอนมคธและไทย ไวยากรณ์ การนำไวยากรณ์ไปใช้ การวิเคราะห์ การแปล การสอนสัมพันธไทย หลักการสอน แนวการออกข้อสอบ การวิเคราะห์ ศิลปวัฒนธรรม คติธรรมในหลักสูตร เทคนิคการสอน วิธีการสอน อุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น คอมพิวเตอร์ สไลด์

ด้านความเป็นครู ควรได้รับการอบรมเกี่ยวกับเทคนิควิธีการสอน สื่อการสอน จิตวิทยาการเรียนการสอน จิตสำนึกของความเป็นครู ความขยันเอาใจใส่ต่อนักเรียน ความรับผิดชอบ หลักสูตรความเป็นครู กระบวนการจัดการเรียนการสอน การจัดการและการประเมินผล การมีประสบการณ์ในการสอน พฤติกรรมของครู เนื้อหาวิชาต่าง ๆ มนุษยสัมพันธ์

ด้านอื่น ๆ ควรได้รับการอบรมเพิ่มเติมเกี่ยวกับ ความรู้และทัศนคติต่อโลก การศึกษาของคณะสงฆ์ การสร้างแรงจูงใจแก่ผู้เรียน การใช้ภาษาสากลประยุกต์ใช้กับภาษาบาลี กฎหมายเบื้องต้น การบริหารเบื้องต้น สาธารณสุขมูลฐาน คอมพิวเตอร์ แนะนำแนวการศึกษา การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วาทศิลป์ นำเนื้อหาในพระไตรปิฎกมาเป็นแนวการอบรม

ผลการทดลองจากหลักสูตรที่สร้างขึ้นเป็นวิธีทัศนการสอน พบว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนภายหลังการอบรมมีค่าเฉลี่ยสูงกว่าคะแนนก่อนการอบรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และผู้เข้าอบรมมีเจตคติต่อการฝึกอบรมอยู่ในระดับปานกลาง

กิริติ ศรีวิเชียร (2528) ได้ศึกษาเรื่อง “ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผลการเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี” ผลการวิจัยพบว่า ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผลสัมฤทธิ์ในการเรียนวิชาบาลี ไวยากรณ์ ได้แก่ สัดส่วนของครูต่อจำนวนนักเรียน จำนวนวิชาที่สอน แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ และประสบการณ์การสอน ในด้านตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติต่อวิชาบาลี ไวยากรณ์ ได้แก่ ความสนใจในการเรียนและบรรยากาศในชั้นเรียน สำหรับตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผลการเรียนรวมคือความสนใจในการเรียนและบรรยากาศในชั้นเรียน สัดส่วนของครูต่อนักเรียน ระดับการศึกษาทางบาลีต่อพิสัยอายุของนักเรียน และค่านิยมกต

นอกจากนี้ ยังมีผู้กล่าวถึงสถานภาพของพระสงฆ์ ดังนี้

เอ โทมัส เคอร์ช (A. Thomas Kirch) (อ้างถึงใน ปราณี ฐิติวัฒนา, 2521) ได้ศึกษาถึง “พัฒนาการและการเคลื่อนที่เปลี่ยนแปลงชนหมู่ชาวผู้ไทยทางภาคอีสานใน พ.ศ. 2505-2506” โดยเคอร์ชได้ศึกษาชาวผู้ไทยในเขตอำเภอคำชะอี ตำบลหนองเสน จังหวัดมุกดาหาร ผลการศึกษาปรากฏว่า ในปัจจุบันมีช่องทางหรือโอกาส 4 ประการ อันเป็นปัจจัยสนับสนุนให้ชาวผู้ไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือ

1. การบวชเป็นพระสงฆ์
2. สถานภาพของข้าราชการ
3. การศึกษาทางโลกที่ก้าวหน้า

4. การนิยมนอกห้องเที่ยวไปในถิ่นต่าง ๆ

นอกจากนี้ ยังเน้นให้เห็นว่าสังคมไทยในปัจจุบันนั้น หนุ่มสาวผู้ไทยพยายามปรับปรุงสภาพชีวิตให้เปลี่ยนแปลงไปจากที่บรรพบุรุษเคยยึดถือมา โดยการบวชเป็นพระศีกษาเล่าเรียน การชวนชวนในการศีกษาเล่าเรียนเพื่อให้ได้ตำแหน่งทางราชการ โดยเฉพาะอาชีพครูซึ่งจะทำให้เขาเลื่อนฐานะทางสังคมได้ในที่สุด

พระมหาประยุทธ ปยุตโต (2523) กล่าวว่า วัดเป็นศูนย์กลางของสังคม เป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน และเป็นผู้นำทางสติปัญญาในด้านการให้การศึกษา เป็นที่น่าสังเกตว่าวัดในกรุงเทพมหานครปัจจุบันนี้ พระที่บวชนานเกินกว่าพรรษาขึ้นไป เป็นพระที่มาจากชนบท 90% เป็นลูกชาวไร่ชาวนานั้น หมายความว่า สถาบันสงฆ์ได้ทำหน้าที่สำคัญเกินกว่าที่คาดคิดกันคือช่วยแก้ปัญหาการศึกษาของรัฐด้วยการให้โอกาสในการศีกษาแก่ชาวนาและชาวชนบทที่ยากจน ช่วยให้มีโอกาสมีความเสมอภาค มีโอกาสได้รับการศีกษา